

ПЕРЛИНИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ: МАТЕРІАЛИ ПЕРЕМОЖЦІВ КОНКУРСУ "ТВОРЧА СКАРБНИЧКА-2018"

В номері:

Н.І. Москальчук «Обласний конкурс для творчих педагогів "Творча скарбничка-2018"».....	2
М.І. Васьківський Розробка уроків з предмету "Захист Вітчизни" (хлопці)..	3
Т.І. Палій Розробка уроків з предмету "Захист Вітчизни" (дівчата).....	16
М.М. Биць Розробка уроків з предмету "Правознавство"	24
Т.О. Фалатюк «Булінг у дитячому середовищі: причини, наслідки та шляхи його подолання»	29
Т.І. Любуня «Розвиток освіти І пол. ХІХ ст. на українських землях у складі Австрійської та Російської імперій».....	33

Обласний конкурс для творчих педагогів

«Творча скарбничка – 2018»

Модернізація шкільної освіти знаходиться в прямій залежності від його виконавця – вчителя. Творчий вчитель із власним педагогічним почерком, який постійно удосконалюється, розвивається, є своєрідним індикатором інноваційних змін. Такий підхід потребує системної діяльності, постійного пошуку педагога нової формації. Компетентний педагог в авангарді перетворень в освіті відзначається не лише високим професіоналізмом з методики викладання предмета, а в першу чергу – умінням поєднати кращі ментальні характеристики із запитами і потребами освітніх послуг, готовністю гідно сприймати творчі модернізаційні виклики.

Обласний конкурс для педагогів «Творча скарбничка-2018» вкотре віднайшов нові імена в освітянському загалі міста. Вони зуміли продемонструвати свій інтелектуальний, духовний, методичний рівень, здатність до конкуренції, утвердження принципу виховання патріотизму, руйнуючи стереотипи меншовартості, «білих плям», авторитаризму, які з потугами залишають стіни школи – найтривалішого в житті людини суспільного інституту.

Переможцями конкурсу стали:

Номінація «Середня освіта. Військово-історичні та правові основи захисту Вітчизни»

Васьківський Микола Іванович- вчитель курсу «Захист Вітчизни» КЗ

«ЗШ I-III ст.№35 ВМР» – I місце

Палій Тетяна Леонідівна- вчитель курсу «Захист Вітчизни» (дівчата) КЗ «НВК: ЗШ I-III ст.-гімназія №23 ВМР» – I місце.

Номінація «Середня освіта. Демократичне громадянство в курсі правознавства»

Биць Микола Миколайович – вчитель історії та правознавства КЗ «НВК: ЗШ I-II ст.- ліцей №7 ВМР» – I місце

Фалатюк Тетяна Олександрівна – вчитель історії та правознавства КЗ «ЗШ I-III ст.№10 ВМР» – II місце.

Номінація «Середня освіта. Освіта для прав людини в історії»

Любуня Таїсія Іванівна – вчитель історії КЗ «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І.Пирогова ВМР» – II місце

Івашук Галина Григорівна – вчитель історії КЗ «Вінницького технічного ліцею» – II місце

Творун Людмила Олександрівна – вчитель історії КЗ «ЗШ I-III ст.№3 ВМР» – III місце.

«Освітянське джерело» пропонує фрагменти робіт конкурсантів і сподівається не лише на високу оцінку їхніх педагогічних знахідок, а й на їх творчу адаптацію до власної майстерні вчителями міста.

Наталія Москальчук, завідувач КУ «ММК»

**Номінація «Середня освіта. Військово-історичні
та правові основи захисту Вітчизни»
I місце**

**Історико-правові матеріали для формування компетентного патріота
– випускника школи на уроках курсу «Захист Вітчизни» .**

Розробки уроків (юнаки)

**Розділ І. Основи національної безпеки Розділ ІІ. Збройні Сили
України на захисті Вітчизни**

**Васьківський Микола Іванович,
вчитель курсу «Захист Вітчизни» комунального
закладу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №35
Вінницької міської ради"**

Відповідно до Концепції « Нова українська школа» , Закону України « Про освіту» (2017) (ст.12) якостями випускника мають стати відповідальність, вміння приймати рішення, оцінювати ризики, спрямовувати свою діяльність на користь іншим людям і суспільству. Активна громадянська позиція, патріотичне виховання, як складова національного виховання в школі, закладають основи для само ідентифікації молоді як громадян України готових до захисту Батьківщини.

Нова програма курсу « Захист Вітчизни» акцентує увагу вчителя на використанні історичного аспекту змісту навчального матеріалу для формування патріота-випускника. Такий підхід дає можливість вчителю довести до учнів інформацію про загальновідомі і малодосліджені факти героїчного минулого і сучасного історії України.

*Розробки уроків І- ІІ розділів програми курсу «Захист Вітчизни» (10-й клас)
Васьківського Миколи Івановича – приклад творчого підходу, громадянської
відповідальності, інноваційного підходу до прийомів роботи із здобувачами освіти .*

К.Маліцька, методист КУ « ММК».

**Тема: Історія розвитку українського війська
Уроки 4-5.**

Мета:

- ознайомити учнів з основними історичними етапами розвитку та бойовими традиціями українського війська, їх значенням для розбудови Збройних Сил України;
- акцентувати увагу учнів на завданнях, що стоять перед розвитком сучасних Збройних Сил України;

- формувати в учнів уміння виконувати стройові елементи;
- виховувати любов до Батьківщини, дисциплінованість, мужність та гордість за Збройні Сили України.

Навчальні питання:

1. Основні історичні етапи розвитку українського війська.
2. Додержавний давньослов'янський період або Слов'янське військо – (III – IX ст. н.е.).
3. Історія українського війська періоду Руси-України.
4. Історія українського війська періоду козаччини.
5. Українські військові формування та участь українців у військових подіях XX століття.
6. ЗСУ незалежної України до 2014 року. Нова українська армія 2014-2017.

Очікувальні результати:**Знансвий компонент**

Учні називають: основні історичні етапи розвитку українського війська; видатних військових діячів українського народу;

характеризують: історично-політичні умови формування Збройних Сил України;

наводять: приклади визначних воєнних подій, битв українського війська, приклади героїзму;

поглиблюють навик: роботи із джерелами; досліджень, підготовки презентацій.

Форма проведення уроку: розповідь, фронтальна бесіда із використанням елементів інтерактивного навчання на різних етапах уроку, звіти про виконання міні-проектів (завдань за вибором), робота зі сторичними джерелами з використанням елементів контент-аналізу.

Обладнання:

Презентація за темою уроку, картки для самоаналізу роботи учня, картки із ситуативними завданнями, історичні карти.

Тип уроку: розвитку компетентностей

Хід уроку №4**I. Організаційний момент.**

1. Шикування учнів, виконання команд: «Ставай!», «Рівняйся!», «Струнко!», «Вільно!».
2. Формування в учнів уміння віддавати рапорт учителю, виконуючи обов'язки ЗКВ.
- 3 Виконання стройових прийомів без зброї.
4. Оголошення теми, мети та порядку вивчення навчального матеріалу. Визначення очікуваних результатів.

5. Виконання команди: «Розійдись!», «Сісти за парти!».

II. Актуалізація чуттєвого досвіду, опорних знань і умінь учнів.**Фронтальна бесіда.**

- Який документ є державно-правовою основою військового законодавства?
- Охарактеризуйте особливості виникнення Військової присяги в Україні.

- Розкрийте історію виникнення, роль та значення Бойового Прапора військової частини.

Учитель може використати тестові завдання для перевірки знань за умов , якщо на попередньому уроці закріплення навчального матеріалу проводилося у формі фронтальної бесіди

(примітка автора)

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

- Пригадайте яких видатних українських полководців різних періодів історії ви знаєте?

- Що дає знання історичних етапів розвитку Збройних сил України для громадян України на сьогодні? Яким чином впливає героїчне військове минуле нашого народу на моральний дух сучасного війська?

- Чи можлива розбудова Збройних Сил України на сучасному етапі без урахування військового минулого Вітчизни?

IV. Сприйняття та усвідомлення. Вивчення нового матеріалу.

Основні історичні етапи розвитку українського війська (Додаток № 4, слайд 1)

Такими етапами можна вважати:

- ✓ давньослов'янське військо;
- ✓ військо Руси-України(X -XIII ст.);
- ✓ військо періоду козаччини (XV- XVIII.);
- ✓ січовий стрілецький рух (кінець XIX- початок XXст.);
- ✓ ЗСУ в період Української революції ;
- ✓ військові формування періоду Другої світової війни;
- ✓ радянський партизанський рух в окупованій Україні та УПА;
- ✓ ЗСУ на сучасному етапі.

Додержавний давньослов'янський період або Слов'янське військо – (III – IX ст. н.е.)

Нинішні події і процеси, учасником яких є Україна, є надзвичайно напруженими та відповідальними, бо постає питання про саме існування України як незалежної суверенної держави.

У таких надзвичайно нелегких умовах з особливою гостротою *постає* питання подальшого зміцнення Збройних Сил України, патріотичного налаштування особового складу, який знає славетні бойові традиції українського війська та готовий їх зберігати і розвивати.

Витоки бойових традицій, зокрема хоробрість і військова майстерність воїнів, простежуються у згадках про давніх слов'ян й український народ. Перші описи слов'ян пов'язуються з військовою справою. Вони змальовуються як хоробрі й здібні до військової справи люди.

Робота в групах з історичними джерелами
Опрацюйте джерела арабських істориків і дайте відповідь на питання:

I група

1) Якими рисами відзначалися русичі?**2) Якою зброєю та підручними засобами користувалися слов'янські вої?**

«Руси – величний народ, тілобудова їхня могутня й сила велика. [Під час війни] вони не відають про відступ і жоден з них не вдасться до втечі: він або вб'є, або буде вбитий сам. [У поході] кожен з них несе на собі зброю а також причіплює до себе різні ремісничі знаряддя – сокири, молотки, пили й таке інше. Б'ються вони зі списом і щитом, мають при собі меч, палицю й рід кинджала. Воюють, зазвичай, пішими...» *Ібн Мискавейх*

II група**1) Якої якості була зброя?****2) Знайдіть факти єдності племен перед загрозою**

«Мечі в них (русів) сулейманові (= якісні, великі). Якщо якесь плем'я підіймається проти них, то вони усі виступають [проти нападника] і тоді зникає між ними розбрат і всі вони разом йдуть на ворогів, доки не переможуть... Вони хоробрі й мужні.» *Ібн-Русте*

III група**1) Чому чисельний народ русів вважав меч засобом існування?****2) Які риси давніх воїнів заслуговують в наш час для наслідування?**

«Руси багаточисленний народ, а засобом свого існування вони вважають меч... Народ їхній сильний і могутній. Їхні хоробрість і мужність загально відомі. Навіть один з них дорівнює [у бою] багатьом [воїнам] з інших народів»

аль-Марвазі

Учитель після представлення групами своїх досліджень вказує на те, що руси воювали добре і на морі. Візантійські історики так описали похід Аскольда на Царград. *«хорошого зросту, русяві і з сірими очима. Значніші гололи бороди і носили довгі вуса, на головах довгі чуби(оселедці), носили гостроверхі шапки...Озброєні сокирами, сагайдаками, списами та з обох боків гострих мечами, а щити довгі та внизу вузькі.»*

Воєнна організація східнослов'янської цивілізації була родоплемінною.

У середині I тисячоліття у слов'ян формуються **три основні форми організації війська: народне ополчення** – найбільш масове, коли до участі у бойових діях залучались практично всі здатні носити зброю чоловіки племені чи племінного об'єднання; **вільні дружини** – добровільні об'єднання професійних воїнів, що могли досить часто змінювати свій склад; **князівські дружини** – постійні військові контингенти, що гуртувалися довкола представників племінної еліти.

Саме рід дбав про зброю та воєнне спорядження, забезпечував охорону городищ від ворогів. Усі важливі воєнні справи (ведення війни, укладання миру) вирішувалися на вічі. Не було ніяких рангів чи ступенів. У давньослов'янському війську воями керував воевода або князь.

3. Історія українського війська періоду Руси-України

З появою Руси-України і створенням регулярної армії військові традиції та елементи військово-патріотичного виховання набувають більшого значення і взаємозв'язку. Носіями традицій, правил і звичаїв були батьки. Патріотична свідомість дітей та молоді формувалась у сім'ї. Після виховання у сім'ї юнаків брали з собою у військові походи.

У військо княжої доби входили **дружина та народне ополчення**. **Вільні дружини** утворювалися за умов зовнішньої небезпеки, коли на швидку допомогу професійного війська князя розраховувати було складно: відстань вимірялася у 2-3 дні ходу.

Дружина – це люди з вищих верств населення, професійні воїни, які мали вірно служити князеві і бути готовими йти з ним на війну. Князі утримували дружинників, платили їм гроші, давали землі і частину завойованого майна.

За княжої доби у походах провів князь Святослав Ігорович, прозваний «князь-воїн». Він вважав не по-лицарськи нападати зненацька на ворога, а тому повідомляв, кажучи «Іду на вас». Перемогу над печенігами в 1036 році здобув князь Ярослав Мудрий, заклавши на місці перемоги Софіївський собор. Оборонцем землі називали князя Володимира Мономаха, який здійснив 83 великих походи проти половців.

Друга частина війська – **народне ополчення – вої**. Вони не мали постійної військової організації і збиралися лише для самооборони, коли нападав ворог. Пізніше князі Олег (912) та Ігор (945) почали брати воїнів у походи. Залучали всіх, незважаючи на вік, озброєння і досвід. Народне ополчення почало організовуватися і поділялося за територіальною ознакою на тисячі і називали їх за назвою міст (київськими, чернігівськими). Дружини князя складалися з полків, їх називали за іменем князя («Слово о полку Ігоревім»). Військові тактики, які використовували слов'яни: засідки, імітація відступу, раптовий напад, маскування і розвідку.

У суспільній свідомості формувалися й отримували подальшого розвитку такі військові традиції й патріотичні почуття: глибока повага до свого війська, котре, як вважалося, добувало державі силу й могутність; готовність у разі необхідності йти на ворога, як писали літописці *“всім від малого до великого”*. Таким чином, за часів Руси-України набули розвитку такі традиції – любов до рідної землі, свого народу; готовність їх захищати; шанобливе ставлення населення до свого війська та ін.

4. Історія українського війська періоду козаччини.

XV-XVIII ст. знаменують собою надзвичайно важливу, багато в чому унікальну добу в історії України, – період козаччини. Поступово у свідомості народу починає формуватися образ нового захисника – козака: лицаря, патріота, людини вільної, рішучої та хороброї. Заснування князем **Дмитром Вишневецьким у 1554-1555 рр. або 1556р.** (деякі дослідники вважають 1556р.) на дніпровському острові Мала Хортиця першої Січі стало значним позитивним чинником для розвитку козацької держави, її військової стратегії.

Поступово впроваджувалась спеціальна система військового виховання юнаків – козацька педагогіка. Одними із її завдань були збереження і розвиток бойових

традицій та відповідних морально-бойових якостей воїнів, перш за все готовності боротися за волю, честь і славу України.

Козацьке військо мало демократичний устрій. Усі важливі політичні й організаційні питання (вибори старшини, гетьманів, згода на військові походи, судові справи, поділ

угідь, укладання угод з іншими державами) вирішувалися на раді. Залежно від її учасників рада поділялася на повну, військову, генеральну, старшинську, чорну.

Командування військом здійснювала військова старшина різних ступенів. На чолі Війська Запорозького стояв гетьман. Він був головою козацької держави, мав повну адміністративну владу, брав активну участь у законодавчій діяльності, судовій справі.

Козацька рада

Існувала ціла система відбору і вишколу молодих людей до військової служби. Досвідчені козаки, козацька старшина уважно і прискіпливо перевіряли загартованість і витривалість новобранців. Тим, хто хотів бути козаком, ставилися вимоги – бути сильною, вольовою і мужньою людиною, володіти українською мовою, присягнути на вірність Україні, сповідувати християнську віру.

Є наукові відомості, що новобранців-козаків піддавали певним випробуванням. На Січі існував обряд побратимства, який освячувався в церкві. Побратими допомагали один одному в бою.

Дослідник козацтва Дмитро Яворницький в I томі «Історії запорозьких козаків» називає такі види козацької зброї:

- Вогнестрільна: гармати, можжари, гикавці, рушниці, мушкети, пищалі, пістолі, пістолети;
- зброя для рукопашного бою: списи, шаблі, келепи, стрілич, демешки, якірці, рогулі, ножі.

Всебічно розвинені, козаки блискуче володіли в бою не лише різними видами зброї (рушницею, мушкетом, шаблею, списом, арканом та ін.), а й своїм тілом. Так, вінницький полковник **Іван Богун** заслужено вважався кращим фехтувальником Європи: він по-лицарськи бився двома шаблями в руках, перемагаючи в боях одразу кількох противників.

Військова дисципліна на січі ґрунтувалася на звичаях людської гідності. Найбільше козак боявся осуду своїх товаришів за вчинене порушення дисципліни. Найбільшим злочином була зрада. Тому важливе значення в цьому відіграло побратимство. Моральний дух козаків забезпечувала церква. На Січі їх було 44. Інші військові традиції, які отримали розвиток у добу козаччини, пов'язані із високим мистецтвом козаків вести наступальні й оборонні бої, створювати неприступні для ворога споруди з дерева і землі, каміння, рили шанці, використовували такі військові тактики як: лава, галас, розгاردіяш, триангула, розвідку. Сигнальне оповіщення про наближення ворога – фігура. Зі зброєю козаки поєднували риси, які відзначають іноземці. Так, П'єр Шевальє в своїй книжці «Історія війни козаків проти Польщі» пише: *«Мешканці України, які називають себе козаками і які з гордістю носять це ім'я, мають гарну постать, бадьорі, міцні, спритні до всякої роботи, щедрі і мало дбають про нагромадження майна, дуже волелюбні і не здатні терпіти ярма, невтомні, сміливі і хоробрі... Мова дуже ніжна і сповнена нестливих виразів та незвичайно витончених зворотів»*. Боплан в «Описі України» про козаків повідомляє: *«...дуже люблять свободу, без якої не уявляють собі*

життя...Вони дуже загартовані, легко переносять спеку й холод, спрагу й голод, невтомні в битвах, відважні, сміливі, ...одчайдушні...»

До фортеці Запорозької Січі під страхом смертної кари козакам заборонялося приводити жінок. Однак історія має багато прикладів незалежного і мужнього характеру українських жінок, особливо в умовах загрози.

Софія Ружинська, волинська княгиня, на чолі шеститисячного війська з музикою і прапорами приступом здобула 1608 року замок князів Корецьких у місті Черемоші і спалила його.

Ганна Борзобагата –Красенська управляла казною Луцької єпархії робила наїзди на маєтки шляхтичів, не виконувала вимоги короля. Коли ж проти неї король організував похід, то ця безстрашна жінка одягнула панцир і, орудуючи гайдуками з гарматами, відбила атаки шляхти.

Під час оборони Буші(Япільський район) в листопаді 1654 року, коли більшість захисників загинули, дружина сотника **Зависного(Гавратенка) Олена** підпалила пороховий льох, від вибуху якого загинуло багато ворогів. Сестра полковника Івана Донця в ролі кіннотника брала безпосередньо участь у бойових діях проти польсько-шляхетських військ на Волині 1649 р.

В 1768 році під час гайдамацького повстання жителі допомогли захопити Лисянку (Черкаська область). Польські війська розправилися із повсталими, стративши 600 повсталих. На знак жалоби дівчата Лисянки понад 100 років заплітали в коси чорні стрічки.

Отже, військові традиції за часів козаччини отримали надзвичайно великого розвитку та мали в своїй основі потужну патріотичну складову. Тому не випадково, що до них звертались і звертаються їх наступники, у тому числі військовослужбовці сучасних Збройних Сил України.

У XVIII ст., внаслідок політики Катерини II щодо русифікації України, почався період поступового занепаду козацької держави – війська Запорозького. Після того, як цариця Катерина II у 1764 р. скасувала гетьманство, козацьке військо ще проіснувало двадцять років. На початку літа **1775 р.** була ліквідована Запорізька Січ. Частина козаків переселилася за Дунай та організувала Задунайську (Османська імперія) та Банатську Січ (Австрійська імперія)і. Козаки-задунайці важко переживали, що в їхні обов'язки входило придушення виступів народів поневолених турецькими завойовниками.

У **1783 р.** козацькі полки, що залишились, були приєднані до регулярного війська Росії.

Козацькі полки Чорноморського козацтва уславилися під час взяття Очакова (1788), в 1789 – Хаджибея (майбутнє м. Одеса), штурму Ізмаїлу.

В **1792** році козаки чорноморці оселе лилися на Таманському півострові, де заснували Кубанське козацтво, що проіснувало до **1920** року.

Матеріали до урок 5 з теми : «Історія розвитку українського війська»

Учитель може на власний розсуд зробити розподіл навчального матеріалу по уроках 4-5

Хід уроку №5

I. Організаційний момент.

1. Шикування учнів, виконання команд: «Ставай!», «Рівняйся!», «Струнко!», «Вільно!».
2. Формування в учнів уміння віддавати рапорт учителю, виконуючи обов'язки ЗКВ.
- 3 Виконання стрйових прийомів без зброї.
4. Оголошення теми, мети та порядку вивчення навчального матеріалу. Визначення очікуваних результатів.
5. Виконання команди: «Розійдись!», «Сісти за парти!».

II. Актуалізація чуттєвого досвіду, опорних знань і умінь учнів.

Фронтальна бесіда.

1. Назвати основні етапи становлення українського війська.
2. Які пріоритетні завдання для українського війська поєднують всі етапи?

Тестування:

1. Як називалося професійне військо князя?
2. Що таке клейноди?
3. З кого складалося народне ополчення?
4. Де виникла перша Січ?
5. Хто був засновником першої Січі?
6. Доба героїчних морських походів козаків тривала (роки)?
7. Назвіть військові тактики козаків та риси, які характеризували козаків.

III Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми та мети уроку.

IV Сприйняття та усвідомлення. Вивчення нового матеріалу.

Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття.

На початку ХХст. українські землі перебували у складі Російської та Австрійської імперій. Що значно наклало негативний відбиток на процесі консолідації нації.

Проте підйом національно-визвольної боротьби українського народу розпочався вже на початку ХХ ст., центром якої стала Галицька Україна, де зародився молодіжний стрілецький рух. Утворюються таємні громадсько-політичні гуртки української молоді та стрілецькі товариства.

Назву "Січ" (тюрк. «ставка, резиденція») товариство запозичило від січового козацтва. Перша січ – спортивно пожежно-фізкультурна організація, заснована в Снятинському повіті 1900 році, мала осередки в Галичині, Буковині. Поповнювалось воно за рахунок пластунів – членів дитячих молодіжних товариств. Пластуни навчалися фізичним вправам, влаштовували вечори, де читали

• Перший
пластовий
гурток у Львові
восени 1911
року заснував
студент
Львівської
Політехніки Іван
Чмола.

реферати, співали пісні, випускали газети, журнали на патріотичну тематику тощо. Перший такий гурток створив Іван Чмола (1892–1939) з учнів шкіл і гімназій

Львова у 1911 р. Члени «Пласту» і «Січі» об'єднувались у курені, сотні, чоти, гурти. Керівництво ними здійснювала виборна старшина: курінний, суддя, писар, скарбник. Ці товариства навчали своїх членів військового ремесла, теоретичних військових положень, організовували вишкіл, тренувальну стрільбу. Розроблялася українська військова термінологія, створювалася література, випускалися підручники з військової справи.

Суттєвим чинником збереження бойових традицій стало утворення з початком Першої світової війни Легіону Українських січових стрільців, вояки якого неодноразово проявляли зразки мужності й патріотизму.

Учні презентують свої дослідження з теми «Бойовий шлях та культурно-просвітницька діяльність Легіону Січових стрільців»

За часів визвольних змагань 1917–1921 рр. система військово-патріотичного виховання українських вояків набула певного розвитку, але проходило це здебільшого стихійно, оскільки за часів Української Центральної Ради тогочасне керівництво закріпило антимилітаристський курс державного розвитку. Позитивним чинником розвитку бойових традицій стало створення Центральною Радою спеціального органу – Українського Генерального Військового Комітету на чолі з **С.М. Петлюрою**, який взяв на себе функцію організатора процесу формування українізованих частин.

Симон Петлюра

Важливими датами для розвитку національно-історичних і бойових традицій вітчизняної історії стали 22 січня 1918 р., коли IV Універсалом Україна була проголошена державою незалежною, вільною і суверенною, а також 29 січня цього ж року, коли поблизу Крут під час бою українська молодь виявила взірць героїзму та палкої любові до своєї Батьківщини.

Презентація учнівського дослідження «Бій під Крутами: герої українського студентства»

Багато уваги проблемі збереження бойових традицій приділяв гетьман

Скоропадський П.П., який прийшов до влади 29 квітня 1918 р. і розпочав якісно новий етап розбудови українських збройних сил. Ним був відданий наказ про відновлення кадетських корпусів і передачу їх до Військового міністерства.

Після втрати Україною незалежності та входження до складу СРСР розвиток суто українських бойових традицій було згорнуто.

Масовий героїзм і патріотизм проявили українці у лавах Радянської Армії за часів Великої Вітчизняної війни. Понад 7 млн. українців билися в лавах радянської армії і флоту, із них загинуло 4,1 млн. людей. Серед Героїв Радянського Союзу – вищої відзнаки СРСР – українці становили 18,2% – 2072 особи. Із 115 двічі Героїв Радянського Союзу, удостоєних цього звання під час війни – 32 українці та уродженці України, а один – **І.М. Кожедуб** – тричі Герой Радянського Союзу. У 120 повітряних боях він збив 62 літаки. За всю війну не був збитий жодного разу.

У війні з нацистами героїзм людей йшов під ідеологічним обрамленням сталінського режиму, знецінення людського життя під гаслом «Перемога за будь-яку ціну». Президія Верховної Ради СРСР затвердила нове положення про Бойові прапори, які мали напис «За нашу радянську Батьківщину» і вручалися кожній частині та з'єднанню. Велике моральне значення надавалося запровадженню ордена Богдана Хмельницького трьох ступенів, адже на всіх її етапах українці складали значну частину військ, що билися з ворогом.

За часів Другої світової війни українське військо також існувало у вигляді партизанських формувань – комуністичних (командири-С.Ковпак, О.Федоров, О.Сабуров) та націоналістичних.

Тривалий час замовчувалося ім'я Олексія Береста- Героя України (2005 р., посмертно), під командуванням якого бойова група увірвалася в рейхстаг і підняла прапор Перемоги над головним входом.

6. ЗСУ незалежної України до 2014 року. Нова українська армія 2014-2018.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла постанову «Про військові формування в Україні», якою визначила: «підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території України, Верховній Раді України; утворити Міністерство оборони України; Урядові України приступити до створення Збройних Сил України». Фактично цією постановою було покладено початок будівництва Збройних Сил України як важливого інституту держави і невід'ємного елемента її воєнної організації.

Історію будівництва Збройних Сил України можна поділити на ряд основних етапів:

- перший етап – формування основ Збройних Сил України (1991–1996 рр.);
- другий етап – подальше будівництво Збройних Сил України (1997–2000 рр.);
- третій етап – реформування Збройних Сил України (2001–2005 рр.);
- четвертий етап – розвиток Збройних Сил України (2006–2011 рр.).

З 2012 по 2017 роки планувалося здійснити новий етап військової реформи – реформування і розвиток Збройних Сил України. Однак у зв'язку з агресією Російської Федерації виконання заходів даного етапу було зупинено.

Восени – взимку 1991 року були підготовлені важливі документи, що стали нормативно-правовою базою формування Збройних Сил України.

11 жовтня 1991 року Верховна Рада України затвердила Концепцію оборони і будівництва Збройних Сил України та постановила створити Раді оборони України, затвердила склад посадових осіб, які до неї входять, а також Положення про Раді оборони України. У Концепції передбачалося, що Україна поступово, з урахуванням усіх факторів національної безпеки, реалізуватиме намір стати в майбутньому нейтральною, без'ядерною державою, яка не братиме участі у військових блоках, натомість дотримуватиметься усіх договорів і угод щодо незастосування ядерної зброї. Концепція визначала, що Збройні Сили України складатимуться з трьох видів: Сухопутних військ (Військ наземної оборони), Військово-Повітряних Сил і Сил Протиповітряної оборони (Військ повітряної оборони), Військово-Морських Сил. У

Концепції було визначено повноваження Міністра оборони України і Головного штабу Збройних Сил України.

Після відмови керівництва держави на чолі з В.Януковичем підписати Угоду про асоціацію між Україною та Євросоюзом і силового розгону мітингу студентів у Києві 30 листопада 2013 року почалося відкрите протистояння, яке у подальшому переросло у Революцію гідності. Ще до втечі В.Януковича з України Російська Федерація 20 лютого 2014 року розпочала спецоперацію по захопленню Криму, яка надалі переросла у російську збройну агресію проти нашої держави та війну на сході України.

Війна – це не тільки мобілізація, волонтерська робота, біженці, поховання загиблих і лікування поранених. Війна – це також і сотні подвигів, що здійснюються щоденно. Зараз на Сході України обороняють рідну землю справжні патріоти України. Для них є справою честі і гідності виконати поставлені завдання. Вони готові боротися, рішуче захищати Україну, жертвуючи найдорожчим – життям. За кожною історією – справжній герой, на прикладі якого виховуватимуться прийдешні покоління українців. Вони різні за віком, професією, з різних куточків країни. Багато з них, коли ворог прийшов на поріг нашого спільного дому, не чекаючи повістки прийшли до військкомату, залишивши сім'ї, роботу, рідні міста, дехто повернувся з-за кордону, і стали на захист своїх батьків і дітей. Бо майбутнє України для них – понад усе.

Наведемо декілька прикладів.

1 учень.

14 липня 2014 року поблизу містечка Краснодон екіпаж літака Ан-26 бригади військово-транспортної авіації, що дислокується у Гавришівці, під командуванням майора Дмитра Майбороди виконував завдання із перевезення вантажів та десантування на парашутах матеріально-технічних засобів для бійців АТО. Того дня в Ан-26 було вісім членів екіпажу. Перебуваючи на висоті 6,5 тисяч метрів, літак був збитий ракетою, що влучила у хвостову частину. Командир екіпажу і його помічник майор Дмитро Шкарбун, рятуючи команду, загинули за штурвалом. Згодом їх тіла місцеві мешканці поховали неподалік падіння літака (літак упав на контрольованій терористами території). **Майору Дмитру Майбороді присвоєне звання Герой України з удостоєнням ордена “Золота Зірка” (помертньо).**

2 учень.

Про подвиг свого кулеметника БТР Сергія Хартника розповіли десантники 6 роти 95-ї бригади ВДВ. 13 червня бойовики влучили з гранатомету у БТР, який розвозив по блокпостам між Ізюмом і Слов'янськом провізію та боєприпаси. С.Хартник отримав важкі поранення, але зміг витягти з палаючої машини двох своїх товаришів – командира машини Сергія Бабського і водія Олександра Галиченка.

Снаряд влучив у лівий борт на рівні водія і увійшов вниз під кутом. Після влучення снаряду хвиля вогню пішла всередину кабіни через водія О.Галиченка. У нього повністю обгоріло обличчя і тіло, місцями до кісток. Тіло почало горіти. Опіки отримав і командир машини С.Бабський, який знаходився збоку правого борту. У нього почали горіти усі відкриті частини тіла. Осколки розкидало по машині, один з них розпорів живіт Сергія Хартника нижче сонячного сплетіння. Долаючи обпікаючий біль, Сергій зміг швидко витягти Сергія Бабського, оскільки той був при тямі. А потім повернувся у палаючий БТР за Сашком Галиченком, який

як сидів, так і залишився сидіти за кермом – руки не кермі, нічого не бачить. С.Хартник спробував відтягнути Сашка, але помітив, що його шкіра просто лопається, не витримуючи навантаження. З'ясувавши, що Сашко геть нічого не бачить, Сергій крикнув йому: "Іди на мій голос, я не можу тебе підняти". Сашко піднявся і Сергій допоміг йому вибратися з палаючого БТРа через десантний люк. Усе це відбувалося на фоні перестрілки з бойовиками інших наших екіпажів. Незважаючи на важке поранення Сергій Хартник не розгубився, не злякався, витяг своїх товаришів.

З учень

За даними Управління преси та інформації Міністерства оборони України, 16 червня один з підрозділів окремої механізованої бригади імені Данила Галицького отримав наказ здійснити марш і надати допомогу бійцям Національної гвардії України в одному з районів Донеччини. Дорогою наші військові потрапили під обстріл терористів. Кулеметник підрозділу солдат Дмитро Махов отримав вогнепальне поранення обличчя, однак не залишив своїх товаришів без вогневого прикриття. Не зважаючи на нестерпний біль у правій вилиці, напівсліпий від кровотечі військовослужбовець лише міцніше стиснув руків'я кулемета. Сміливі й рішучі дії контрактника дозволили особовому складу зайняти кругову оборону, організувати евакуацію загиблих та поранених бойових побратимів та дати гідну відсіч терористам.

Майже місяць знадобився спеціалістам Військово-медичного клінічного центру Західного регіону для того, аби поставити до строю українського бійця. Перебуваючи у реабілітаційній відпустці у колі своєї сім'ї, Дмитро мріяв знову повернутися до своїх бойових побратимів.

Солдат Дмитро Махов нагороджений орденом "За мужність" III ступеня. Варто зазначити, що вісімнадцятирічний прикарпатець є одним із наймолодших військовослужбовців, що беруть участь у проведенні антитерористичної операції.

За мужність і героїзм під час проведення Антитерористичної операції нагороди отримали сотні захисників Вітчизни, а 46 з них отримали звання "Герой України".

Символом мужності і героїзму наших бійців стали оборона Донецького (242 доби) і Луганського (146 діб) аеропортів, оборона Іловайська, Дебальцевого та Маріуполя. На сучасному складному етапі, в умовах агресії суміжної країни військовослужбовці Збройних Сил України залишаються вірними кращим бойовим традиціям і помножують їх своїми практичними справами.

За результатами комплексного огляду сектору безпеки і оборони у 2015 році затверджено Стратегію національної безпеки України, нову редакцію Воєнної доктрини України та Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. Вперше у своїй історії Україна визначила курс на європейську інтеграцію та наміри щодо вступу до НАТО, а головною загрозою та ймовірним воєнним противником оголошено Російську Федерацію.

IV. Закріплення нових знань і умінь учнів.

- Назвіть основні етапи становлення українського війська.
- Для чого потрібно реформувати Збройні Сили України.

V. Підсумок уроку.

- Нагадати тему уроку, ступінь досягнення поставлених цілей.

VI. Домашнє завдання.

Опрацювати матеріали посібника

Завдання на вибір:

- 1) Костя Могилко – Герої не вмирають.
- 2) Дослідження за матеріалами ЗМІ розгортання військових дій на Сході.

Номінація «Середня освіта. Військово-історичні та правові основи захисту Вітчизни»

І місце

Розробки уроків(дівчата)

Військово-історичні та правові основи предмету «Захист Вітчизни».

Палій Тетяна Леонідівна, вчитель основ здоров'я та предмету «Захист Вітчизни» комунального закладу «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – гімназія № 23 Вінницької міської ради»

Дослідження ПалійТ.Л. з історії становлення і розвитку медицини в Україні є базовим матеріалом для використання на уроках курсів « Основи здоров'я» та «Захист Вітчизни». Значення матеріалів для розвитку предметних та ключових компетентностей значущі. Та найперше в учнів формується широка уява про масштаби наукових відкриттів та практичних заходів вчених та організаторів медицини – наших співвітчизників – з подолання хвороб, боротьби за здоров'я і життя людей.

Історичний огляд здобутків в галузі медицини – це ще одна форма самоідентифікації юних громадян України.

Розробки Тетяни Леонідівни дають змогу вчителям творчо адаптувати до власного педагогічного почерку прийоми роботи на уроках, використати матеріали під час проведення предметних тижнів.

К.Маліцька, методист КУ ММК»

Внесок українських лікарів у розвиток медичної науки і освіти та військової медицини.

В усі часи історії людства народи мали нагальну потребу в подоланні різних хвороб. Україна славетна іменами багатьох вчених-лікарів, великими відкриттями яких користувалося і користується світ і до сьогодні. Їхня жертвність, адже багато хвороб, які вони досліджували, були інфекційними, є прикладом гуманізму, громадянськості.

Уже в середньовіччі українські лікарі були відомими в Європі. **Юрій Дрогобич (Котермак)** (1450-1494) – уродженець Львівщини, доктор філософії і медицини (1482), професор астрономії та медицини і ректор Болонського університету (1481-1482), опісля – професор анатомії Краківського університету. Він був професором Ісполітанської академії у Братиславі, лікарем при дворі герцога в Феррарі (Італія).

У XVIII столітті у європейській медицині була відомою низка імен українських лікарів. Відомим борцем з епідеміями чуми був **Данило Самійлович Самойлович** (1744-1805). Народився він на Чернігівщині в сім'ї священика, закінчив Києво-Могилянську академію, шпитальну школу в Санкт-Петербурзі. Працював у

Москві епідеміологом. Усе своє життя присвятив самовідданій боротьбі з чумою, розробив систему профілактичних та карантинних заходів. Очолював боротьбу з епідеміями чуми в Росії та Україні.

Вчений-енциклопедист **Нестор Максимович Максимович-Амбодик** (1744-1812) народився на Полтавщині в сім'ї священика. Закінчив Києво-Могилянську академію, Страсбурзький університет (1775). Став у Петербурзі першим в Росії професором акушерства (1782), опублікував фундаментальний посібник з акушерства і гінекології (1784-1786). Вивчав цілющі властивості рослин та видав тритомну працю «Лікарське речовинослов'я, або Опис цілющих рослин» (1783-1788), яка стала енциклопедією медичних знань XVIII століття.

Олександр Михайлович Шумлянський (1748-1795) народився на Полтавщині в козацькій сім'ї. Навчався в Києво-Могилянській академії, у Шпитальній школі в Петербурзі, в Страсбурзькому університеті, де захистив дисертацію «Про будову нирок» (1782). У ній вперше у світі найдосконаліше дослідив та описав особливості мікроскопічної будови нирок.

У XIX–XX столітті все більше лікарів з України ставали відомими у світовій медицині, насамперед у галузі бактеріології та епідеміології, що в той час бурхливо розвивалася. Перше місце тут займає **Ілля Ілліч Мечников** (1845-1916), лауреат Нобелівської премії. Він народився на Харківщині, навчався в Харкові в гімназії та університеті. У 25 років став професором зоології та порівняльної анатомії Одеського університету, заснував Одеську бактеріологічну станцію, був членом української громади в Одесі. Удостоєний Нобелівської премії разом з П. Ерліхом (1908) за працю «Імунітет при заразних хворобах».

Учень Мечникова **Володимир Ааронович Хавкін** (1860-1930) – відомий в Європі та Азії мікробіолог і епідеміолог. Народився в Одесі в єврейській сім'ї, закінчив Одеський університет. Створив і випробував на собі першу в світі убиту протихолерну вакцину (1892). За створення протихолерної вакцини та практичне її застосування його удостоєно премії Паризької академії. Понад 20 років життя присвятив боротьбі з холерою та чумою в Індії, допоміг країні позбутися цих епідемій, заснував Бомбейський бактеріологічний інститут, який названо його іменем.

Інший учень І. Мечникова – **Яків Юлійович Бардах** (1857-1929), який народився також в Одесі в єврейській сім'ї (батько – вчитель), досліджував сказ, дифтерію, черевний і поворотний тиф.

Учнем І. Мечникова був також **Олександр Михайлович Безредка** (1870-1940) – доктор медицини, мікробіолог. Народився в Одесі в сім'ї ремісника. Досліджував проблеми імунітету та анафілаксії, разом з І. Мечниковим розробив теорію місцевого імунітету та метод вакцинації проти черевного тифу, впровадив термін «анафілактичний шок».

В Одесі народився відомий мікробіолог і епідеміолог **Микола Федорович Гамалія** (1859-1949), академік і почесний член кількох академій. Заснував в Одесі першу в країні Бактеріологічну станцію (1896) з антирабічним відділом і Бактеріологічний інститут (1899). Ініціатор загального щеплення проти віспи. Вивчав сказ, холеру, чуму. Створив протихолерну вакцину, опрацював теорію утворення антитіл.

За самовіддані дослідження на собі став широко відомим **Григорій Миколайович Мінх** (1835-1896) – епідеміолог і патолог, професор Київського університету. Він ввів собі кров хворого на поворотний тиф і важко захворів, але у такий спосіб вперше довів заразність хворих та передачу хвороби кровосисними комахами. Досліджував також проказу в Україні, Єгипті та Палестині, вивчав чуму і сибірку. Його фундаментальні праці набули широкого визнання.

Видатним патологом, морфологом і мікробіологом був **Володимир Костянтинович Високович** (1854-1912), який народився на Поділлі у польській родині. Вивчив наслідки введення мікроорганізмів в кровоносне русло. Вперше описав внутрішньоклітинне розмноження мікроорганізмів, створив теорію сприйнятливості до інфекційних хвороб. Брав участь у ліквідації епідемій чуми і холери в Україні та Росії.

Володимир Валеріанович Підвисоцький (1857-1913) – видатний патолог і бактеріолог, народився на Чернігівщині в дворянській сім'ї польського походження. Закінчив Київський університет, працював професором загальної патології в Києві, організатор і перший декан медичного факультету в Одеському університеті (1900-1905). Проводив дослідження в галузі мікробіології, імунітету, патології інфекцій, ендокринології, з'ясував закономірності регенерації залозистих органів. Написав підручник «Основи загальної та експериментальної патології» (1891), який перекладено французькою, німецькою, японською та іншими мовами. Ще в 1896 році висловив припущення, що надниркові залози відіграють головну роль у захисті організму від токсичних продуктів обміну.

Данило Кирилович Заболотний (1866-1929) – видатний мікробіолог і епідеміолог, академік, президент Всеукраїнської академії наук. Народився на Вінниччині в селі Чоботарці, там же похований. Навчався на фізико-математичному факультеті Одеського університету і медичному факультеті Київського університету. Ще студентом провів на собі дослід пероральної імунізації від холери. З 1897 року провів численні експедиції до Індії, Маньчжурії, Китаю та інших країн, де досліджував вогнища чуми та організував боротьбу з нею, довів роль степових гризунів у розповсюдженні епідемії. Організував першу в Росії кафедру бактеріології (1898) та в Одеському університеті першу в світі самостійну кафедру епідеміології (1920), заснував в Києві Інститут мікробіології та епідеміології (1928), що тепер носить його ім'я.

Олексій Антонінович Кронтовський (1885-1933) закінчив Київський університет, професор бактеріології та патології цього закладу (1921-1924), керівник відділу експериментальної патології і біології Київського бактеріологічного інституту. Проводив дослідження в галузі експериментальної онкології, патофізіології, радіобіології, епідеміології, регенерації тканин, спадковості. Запропонував метод вивчення обміну речовин у злоякісних пухлинах шляхом створення в організмі тварин «ізолюваної пухлини» (1928). Вивчив біохімічні особливості ракової клітини, досліджував проблеми ендокринології. Він перший виростив збудник висипного тифу в культурах тканин. Це надалі було використано при виготовленні ефективної вакцини.

У містечку Нова Прилука (тепер село Вінницької області Липовецького району) народився **Зельман Абрахам Ваксман** (1888-1973), один із засновників сучасної мікробіології. Екстерном закінчив одеську гімназію (1910), опісля в США

відкрив стрептоміцин (1943), за що отримав Нобелівську премію (1952). Його називають «навидатнішим благодійником людства».

Українські лікарі зробили внесок у розвиток світової клінічної медицини. На Волині в сім'ї священика народився **Степан Хомич Хотовицький** (1796-1885) – видатний акушер і педіатр. Закінчив Медико-хірургічну академію в Петербурзі (1817), вдосконалювався в Берліні, Відні та Лондоні, працював у Петербурзі.

Уродженець Тернопільщини **Михайло Борискевич** (1848-1899) – професор-окуліст в університетах Інсбрука та Граца, опублікував оригінальні праці з офтальмології (німецькою мовою), які принесли йому світову славу.

Василь Парменович Образцов (1851-1920) закінчив Медико-хірургічну академію в Петербурзі (1875). Протягом 25 років (1893-1918) – професор Київського університету, завідувач кафедр спеціальної патології та факультетської хірургії, створив оригінальну школу терапевтів. Описав клініку різних форм апендициту, вдосконалив діагностику інших шлунково-кишкових захворювань.

Олександр Андрійович Кисіль (1859-1938) навчався в Київському університеті (1883), професор-педіатр, працював у Москві. Вивчав малярію, туберкульоз, ревматизм у дітей, вроджені вади серця. Розвивав профілактичний напрямок у педіатрії, першим впровадив поняття хронічної туберкульозної інтоксикації (1918), що знайшло підтвердження через півстоліття, коли вдосконалили методи діагностики. Виділив п'ять «абсолютних ознак ревматизму», що в доповненому вигляді дістали назву критеріїв Киселя-Джонса-Нестерова.

«Святим лікарем» називали видатного терапевта і гуманіста **Теофіла Гавриловича Яновського** (1860-1928). Народився на Поділлі, закінчив Київський університет (1883). Досліджував туберкульоз, гострі інфекційні захворювання, хвороби нирок, легень, працював в галузі клінічної бактеріології та курортології. Відзначався унікальною здатністю розпізнавати і лікувати хвороби.

Антін Хомич Каковський (1871-?) – терапевт і винахідник, закінчив Харківський університет (1897). Працював в медичних інститутах Києва і Харкова. Проводив дослідження в галузі легеневого туберкульозу, лікування раку, фармакології, розробив нові способи діагностики. Винайшов (1910) методику підрахунку клітинних елементів у сечі, яку пізніше (1925) вдосконалив американець Т. Аддіс (проба Каковського–Аддіса). Запропонував низку інструментів, предметний мікромметр, металеве зубне дзеркало, гортанне асептичне дзеркало, які отримали світове визнання.

Микола Дмитрович Стражеско (1876-1952) – видатний терапевт, народився в Одесі. Закінчив Київський університет (1899), учень В.П.Образцова. Зробив значний внесок у розвиток кардіології, гастроентерології, гематології, алергології, широко використовував клініко-експериментальний метод.

Світове визнання отримав **Іван Опанасович Соколянський** (1889-1960). Народився в українській козацькій родині на Кубані. Закінчив Психоневрологічний інститут в Петербурзі (1913), професор, організатор і керівник Українського науково-дослідного інституту педагогіки, пізніше – організатор і перший директор Інституту дефектології в Харкові. Сконструював читальну машину для сліпих, винайшов оригінальну методику навчання сліпоглухонімих, яка дозволила їм здобувати освіту, навіть вищу, отримала визнання в усьому світі.

Лікарі України зробили вагомий внесок у розвиток світової хірургії. **Ілля Васильович Буяльський** (1789-1866) – блискучий анатом і чудовий хірург, засновник пластичної анатомії, вчений європейського рівня. Народився на Чернігівщині в сім'ї священика. Закінчив Московську медико-хірургічну академію, працював професором анатомії в Петербурзі, викладав анатомію в Академії мистецтв. Найбільш відомий його унікальний атлас «Анатоміко-хірургічні таблиці» (1828, 1835, 1852), в якому показані операції перев'язування великих артерій. Застосував метод заморожування трупів, створив унікальну анатомічну м'язову фігуру «Лежаче тіло» (1836), опублікував «Анатомічні записки для тих, хто навчається живопису і скульптурі» (1860). Опублікував російською і французькою мовами «Фотографічні рисунки витравлених артерій і вен нирок людських» (1863), вдосконалив низку хірургічних інструментів, запропонував ряд операцій, одним із перших застосував крохмальну пов'язку (1837) і наркоз (1847).

Юрій Карлович Шимановський (1829-1868) закінчив Дерптський університет (1856), професор хірургії Київського університету (1861-1868). Автор фундаментальних праць «Оперативна хірургія» (1864) та «Операції на поверхні людського тіла» (1865), вперше в світовій хірургічній практиці описав вільне перещеплення шкіри. Обстоював щадний принцип хірургічних операцій, виступав за широке використання шкірної пластики. Вдосконалив гіпсову пов'язку, винайшов і модифікував близько 80 медичних інструментів, приладів та пристроїв. Колекція інструментів, які він винайшов, здобула високу оцінку на Всесвітній виставці в Парижі (1867).

На Полтавщині у дворянській сім'ї народився **Микола Васильович Скліфосовський** (1836-1904) – видатний хірург свого часу. Закінчив Московський університет (1859), працював в Одесі, Харкові, професор хірургії Київського університету (1871-1880). Пізніше працював в Москві та Петербурзі. Один із піонерів черевної хірургії, впроваджував асептику і антисептику, почав оперувати на щитовидній залозі (1874), шлунку (1879), жовчному міхурі (1890). Опрацював оригінальну операцію на кістках при несправжніх суглобах (замок Скліфосовського, 1876), операцію з приводу випадіння прямої кишки (операція Скліфосовського), спосіб перев'язування внутрішнього гемороїдального вузла (спосіб Скліфосовського). Зробив внесок у розвиток військово-польової хірургії.

Нестор Дмитрович Монастирський (1847-1888) – уродженець Закарпаття, професор Клінічного інституту в Петербурзі. Першим у світі розробив і успішно виконав операцію анастомозу жовчного міхура з тонкою кишкою, одним з перших виконав операцію гастроентеростомії.

Микола Маркіянович Волкович (1858-1928) – видатний хірург, народився на Чернігівщині. Професор-хірург Київського університету, обраний академіком Всеукраїнської академії наук (1928). Описав атрофію або атонію м'язів правої половини живота при хронічному апендициті (симптом Волковича), запропонував навскісний розріз для апендектомії (розріз Мак-Бернея-Волковича-Дьяконова). Зробив значний внесок у травматологію, винайшов шину для іммобілізації кінцівки (шина Волковича), описав вимушену позу хворого при переломі переднього відділу таза (симптом Волковича), запропонував операцію резекції колінного суглоба при гнійному чи туберкульозному гоніті (резекція Волковича).

Володимир Петрович Філатов (1875-1956) – видатний офтальмолог, професор Одеського університету, директор Одеського експериментального інституту офтальмології (1911-1956), походив з Росії. Створив нові методи відновної хірургії, розробив проблему перещеплення рогової оболонки (1927). Запропонував і впровадив у виробництво низку тканинних лікарських препаратів.

Юрій Юрійович Вороний (1895-1961) – видатний хірург-новатор, народився на Полтавщині. Закінчив Київський медичний інститут (1921), працював у хірургічних клініках Києва та Харкова, очолював лабораторію експериментальної хірургії в Києві (1950-1960). Досліджував проблеми трансплантації, опрацював імунобіологічний підхід, встановив імунний механізм відторгнення пересадженої нирки. Здійснив першу у світі клінічну пересадку трупної нирки (1933), чим започаткував новий етап трансплантології.

Микола Михайлович Амосов (1913-2002) – видатний хірург і винахідник, походив з Росії. Організував і очолив у Києві першу в країні кафедру грудної хірургії (1955-1970), засновник і директор Київського інституту серцево-судинної хірургії (1983-1988), завідувач відділу біокібернетики Інституту кібернетики Академії наук (1959-1990). Засновник резекційної хірургії легень, розробив і впровадив в медичну практику оригінальні апарати штучного кровообігу, провів уперше в країні протезування мітрального клапана (1953). Уперше в світі розробив і впровадив у практику протитромбічні протези серцевих клапанів (1965).

Вагомий внесок лікарів-науковців України у розвиток світової теоретичної медицини. **Олександр Петрович Вальтер** (1817-1889) – засновник і керівник кафедри анатомії Київського університету (1844-1868). Працював в галузі функціональної морфології, фізіології кровообігу, загальної фізіології. Задовго до К. Бернара в досліджах на жабах відкрив регульовальний вплив симпатичних нервів на тонус кровоносних судин (1842). Завдяки численним дослідженням процесів теплоутворення і терморегуляції (1862) став піонером гіпотермії.

Душан Лямбль (1824-1895) закінчив Празький університет, професор нормальної і патологічної анатомії Харківського університету (1860-1871). Відкрив паразити (лямблії), уперше описав вусоподібні вирости на клапанах серця у людей похилого віку (нарости Лямбля).

Петро Петрович Перемежко (1833-1893) народився на Чернігівщині в дворянській сім'ї, засновник і перший керівник кафедри гістології, ембріології і порівняльної анатомії Київського університету (1868-1890). Вперше описав непрямий поділ тваринних клітин (мітоз). Професор медичної хімії Харківського університету.

Олександр Якович Данилевський (1838-1923), уродженець Харкова, вивчив структуру білкових тіл, уперше довів можливість синтезу білковоподібних речовин за участю ферментів, відкрив ферменти антипепсин і антитрипсин (1901).

Володимир Петрович Воробйов (1876-1937), уродженець Одеси – видатний анатом, завідувач кафедри анатомії Харківських вищих медичних шкіл. Закінчив Харківський університет (1903), організував у Харкові єдиний у світі Музей становлення людини, у Софії в медичній академії створив кафедру анатомії. Розробив макро-мікроскопічний метод дослідження тканин (1925), основоположник стереоморфології. Відкрив регіональні нервові сплетення серця. Опрацював метод ушитих електродів, склав карту вегетативних нервових вузлів та сплетінь

внутрішніх органів, розробив спосіб бальзамування. Видав фундаментальний «Атлас анатомії людини».

У Києві народився **Олександр Олександрович Богомолець** (1881-1946) – закінчив Одеський університет (1906), працював у Києві (1931-1946), академік кількох академій, президент Академії наук Української Радянської Республіки (1930-1946). Організатор і директор Інституту експериментальної патології та Інституту клінічної фізіології (на базі яких 1953 року створено Інститут фізіології імені О.О. Богомольця АН УРСР). Вивчав проблеми патологічної фізіології, ендокринології, реактивності організму. Розвинув вчення про сполучну тканину. Дослідження з геронтології та рекомендації щодо боротьби з передчасним старінням виклав у книзі «Продовження життя» (1940), яка видавалася кілька разів, була перекладена багатьма мовами.

Олександр Володимирович Палладін (1885-1972) – видатний біохімік, у дитинстві проживав на Харківщині, закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету (1908). Досліджував біохімію вітамінів, обміну речовин, порівняльну біохімію нервової тканини і головного мозку при різних функціональних станах. Перший розпочав дослідження в галузі функціональної біохімії нервової системи, установив біохімічну топографію нервової тканини. Один з основоположників функціональної біохімії головного мозку.

Олександр Ілліч Черкес (1894-1974) – видатний фармаколог і токсиколог, народився в Харкові. Досліджував біохімічну фармакологію серцево-судинних засобів, запропонував нові серцево-судинні засоби (бензогексоній, пірилен, цетаміфен). Учень О.О. Богомольця **Микола Миколайович Сиротинін** (1896-1977) закінчив Саратовський університет, працював в Інституті фізіології імені О.О.Богомольця та очолював кафедру патологічної фізіології Київського медичного інституту (1934-1961). Проводив дослідження в галузі порівняльної патології, реактивності та резистентності організму до дії екстремальних чинників, займався питаннями анафілаксії, алергії, імунології, реаніматології, геронтології. Вивчав різні види кисневого голодування та процеси адаптації до гіпоксії в умовах високогір'я. Очолював роботи з вивчення впливу гіпокінезії на організм здорової людини (1958), що мали значення для розвитку світової авіаційної та космічної фізіології та медицини.

Леонтій Дмоховський (1909-1981) – дослідник раку, професор вірусології Колумбійського та Техаського університетів. Народився в Тернополі, закінчив Львівський університет (1933), член Українського лікарського товариства. Доктор медицини Варшавського університету (1937). З 1938 року – в Англії, в Королівському інституті дослідження раку. З 1951 року – у США, працював у галузі імунології, серології пухлин, вірусології, генетики і ендокринології. Одним з перших відкрив вірусне походження злоякісних пухлин, лауреат низки міжнародних нагород.

Володимир Веніамінович Фролькіс (1924-1999), уродженець Житомирщини, видатний фізіолог-геронтолог. Закінчив Військово-медичну академію в Ленінграді (1945), протягом 40 років – керівник відділу біології старіння та лабораторії фізіології Інституту геронтології в Києві, створеного за його участю. Досліджував фізіологію старіння, експериментальну патологію серцево-судинної системи.

Виявив у процесі старіння зміну співвідношення нервового і гуморального контролю функціонального стану клітини.

Як видно з наведеного короткого огляду, є чимало лікарів, які протягом століть народилися або працювали в Україні, в багатьох випадках спеціалізувалися і вдосконалювалися в європейських і американських лабораторіях і клініках, співпрацювали з найкращими європейськими вченими та зробили відкриття та винаходи, що увійшли в скарбницю світової медицини. Деякі з цих відкриттів високо оцінені світовою лікарською громадськістю, проте імена їх авторів асоціювалися з російською, австрійською, польською або радянською медициною, а українське походження чи місце праці не бралось до уваги.

Тому сьогодні важливо вчителю обрати варіанти роботи, щоб донести інформацію до учнів в різний спосіб. Це можуть бути випереджувальні завдання за вибором, дослідницькі проекти учнів, які можуть бути (презентовані) обговорені на круглих столах, учнівських наукових конференціях.

**Номінація «СЕРЕДНЯ ОСВІТА. ДЕМОКРАТИЧНЕ
ГРОМАДЯНСТВО В КУРСІ ПРАВОЗНАВСТВА»****I місце****КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД НА УРОКАХ
ПРАВОЗНАВСТВА НА ЗАСАДАХ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.****РОЗРОБКИ УРОКІВ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

**Биць Микола Миколайович, учитель правознавства,
історії та громадянської освіти
комунального закладу «ЗШ I-II ступенів-ліцей №7 ВМР»**

Посібник містить теоретичний та практичний матеріал з методики проведення уроків та практичних занять із правознавства в 9,10 – тих класах за оновленою програмою. Учителям пропонуються не лише добірки матеріалів для занять, а й орієнтовні форми і прийоми роботи під час їх проведення, спрямовані на формування ключових та предметних компетентностей. Типи уроків подані відповідно до наказу МОН України № 408 від 20.04.2018 р.

Практичні заняття з правознавства орієнтовані на формування предметних компетентностей учнів, містять завдання творчого і пошукового характеру. Учитель Биць М.М. пропонує навчальні матеріали для творчої адаптації його змісту до роботи закладу, освітнього рівня здобувачів освіти та власної методичної траєкторії педагога.

К.Маліцька, методист КУ «ММК»

Практичне заняття № 4

Тема: Правовідносини. Розв'язування правових завдань та ситуацій.

Після цього заняття здобувачі:

- знатимуть зміст поняття «правовідносини», його структуру і види;
- розпізнаватимуть правовідносини із маси всіх суспільних відносин, з якими доводиться зустрічатися;
- володітимуть аналізом правовідносин, юридичних фактів.

Обладнання: роздатковий матеріал

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань і вмінь. Формування логічної, юридично-мовленнєвої, інформаційно-правової компетентностей.

2.1. Правова розминка

- Право – це ...
- Мораль – це ...
- Ознаки права...
- Функції права...
- Види джерел права...

Базова інформація для учнів.

Правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності – і забезпечуються державою.

Правовідносини класифікують за різними критеріями.

- 1) *За галузями – конституційно-правові (відносини громадянства);*
 - а) адміністративно-правові (відносини, пов'язані зі стягненням і сплатою податків);
 - б) цивільно-правові (відносини купівлі-продажу речі або цінних паперів);
 - в) трудові (відносини за трудовим договором) тощо.
 - 2) *За характером правових норм, на основі яких вони виникають:*
 - а) матеріально-правові – виникають на основі норм матеріального права: адміністративно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові тощо;
 - б) процесуально-правові – виникають на основі норм процесуального права і похідні від норм матеріального права: адміністративно-процесуальні, цивільно-процесуальні, кримінально-процесуальні тощо.
 - 3) *За змістом поведінки зобов'язаної сторони:*
 - а) активні – обов'язок здійснити певні дії на користь іншої сторони;
 - б) пасивні – обов'язок утриматися від небажаних для іншої сторони дій.
- Складні правовідносини можуть бути мішаними: тут поєднуються правовідносини пасивного і активного типу, відносні і абсолютні.
- 4) *За кількістю учасників:*
 - а) прості – не поділені на складові частини (як правило, між двома суб'єктами);
 - б) складні – містять систему самостійних правовідносин (як правило, між трьома і більше суб'єктами).
 - 5) *Залежно від характеру об'єктів, з приводу яких вони відбуваються, виділяють майнові та немайнові.*
 - 6) *Залежно від суб'єктів, які є їх учасниками, розрізняють відносини між фізичними і між юридичними особами, а також мішані.*
 - 7) *За тривалістю дії – короткочасні, довгострокові (ті, що тривають);*
 - 8) *За ступенем визначеності сторін:*
 - а) абсолютні – визначена лише одна сторона – носій суб'єктивного права, а всі інші зобов'язані утримуватися від порушення її законних прав та інтересів (відносини власності: точно визначений власник, а всі інші зобов'язані не заважати йому здійснювати свої права; відносини, пов'язані з реалізацією політичних свобод (наприклад, свобода слова, зборів, друку: недопущення державою перешкод їх законному здійсненню); відносини авторства тощо);
 - б) відносні – точно визначені права і обов'язки всіх учасників, як таких, що наділені правом (правомочних), так і правозобов'язаних (покупець і продавець, юрист і клієнт, викладач і студент; будь-яке цивільно-правове зобов'язання, що виникає із договорів, із заподіяння шкоди).
 - 9) *За характером розподілу прав і обов'язків:*
 - а) односторонні (одна сторона правовідносин має тільки права, інша – тільки обов'язки. Наприклад, договір дарування, договір позики);
 - б) двосторонні (обидві сторони мають як права, так і обов'язки. Наприклад,

договір купівлі-продажу).

10) *За функціями права:*

- а) регулятивні – виникають із фактів правомірної поведінки суб'єкта, тобто такої поведінки, яка відповідає нормам права (більшість цивільних, трудових, сімейних та інших правовідносин). Як правило, вони можливі за наявності норм права та юридичного факту, а також можуть виникати на основі договору між сторонами.
- б) охоронні – виникають із фактів неправомірної поведінки суб'єкта, тобто такої поведінки, яка вимагає певної реакції держави (кримінальні, адміністративні правовідносини). Вони пов'язані з виникненням і здійсненням юридичної відповідальності, передбаченої в санкції охоронної норми.

11) *Види правовідносин за суб'єктами:*

- а) між суб'єктами федерації (у федеративній державі);
- б) між громадянами держави;
- в) між громадянином і державою;
- г) між юридичною особою – суб'єктом приватного права і державним органом;
- д) між державними органами;
- е) між органом держави і службовими особами, у межах яких вони зобов'язані виконувати розпорядження керівника цього органу, тощо.

12) *За волевиявленням сторін:*

- а) договірні – виявляється воля як правомочної, так і зобов'язальної сторін. Мають місце головним чином у сфері приватного права (горизонтальні правовідносини);
- б) управлінські – досить виявлення волі лише правомочної сторони. Мають місце головним чином у сфері публічного права (вертикальні правовідносини).

Структура правовідносин

2.2. Робота в групах

Опрацювати матеріал щодо структури правовідносин та заповнити таблицю

«Склад правовідносин»

№	Суб'єкт	Об'єкт	Зміст
1			

Матеріал для опрацювання.

Система (організованість) правовідносин розкривається через їх структуру. *Склад (структура) правовідносин* – це основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними на підставі суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів.

Правовідносини є логічно пов'язаною конструкцією всіх елементів, де головними полюсами зв'язку є їх суб'єкти, що реалізують суб'єктивні юридичні права, суб'єктивні юридичні обов'язки, повноваження і суб'єктивну юридичну відповідальність заради досягнення результату цього зв'язку.

Суб'єкти, або суб'єктний склад – це сукупність осіб, які беруть участь у правовідносинах (щонайменше дві – правомочний і зобов'язальний).

Об'єктом є те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність його суб'єктів.

Зміст – це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також структура змісту – спосіб взаємозв'язку, що

виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності. Структура змісту правовідносин утворює не зв'язок її змістовних елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу домагання чогось. Інакше кажучи, це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їх поведінку через кореспондуючі один одному права і обов'язки заради задоволення їх інтересів. Структура змісту правовідносин може бути простою і складною. Юридичний факт є підставою виникнення, зміни і припинення правовідносин.

III. Завдання на формування логічної, юридично-мовленнєвої, практико – орієнтовної компетентностей.

3.1. Юридичний тренажер.

Заповнити таблиці «Склад правовідносин», «Правосуб'єктивність», «Юридичний факт» (вчитель може запропонувати як індивідуальне завдання по варіантах або ж в парах).

Склад правовідносин

№	Суб'єкт	Об'єкт	Зміст
1			

Правосуб'єктивність

Правоздатність	Дієздатність	Деліктоздатність
----------------	--------------	------------------

Класифікація юридичних фактів

№	Подія	Дія	Приклад	Коротка характеристика
1				

3.2. Групова робота

1. Проаналізуйте наведені ситуації.
2. Визначте, чи наявні в них правовідносини.
3. Визначте, до якого виду правовідносин вони належать.
4. Визначте склад правовідносин.
5. Визначте, які особи беруть участь у правовідносинах.
6. Визначте, хто з учасників правовідносин виявляє правоздатність та /або дієздатність.
7. Визначте юридичні факти, які описані в наведеній ситуації.

Ситуації для аналізу

1. Громадянин Н. прийшов до магазину «Електроніка» і звернувся до продавця В. з проханням допомогти вибрати персональний комп'ютер. Отримавши консультацію, він сплатив 4500 грн. та забрав придбаний товар.
2. У м. Біла Церква Київської області відкрився новий районний палац реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Першими зареєстрували свій шлюб Марія Д. та Петро Т. Після реєстрації на них чекала приємна несподіванка: голова районної державної адміністрації вручив молодятam подарунок – телевізор.
3. Загальноосвітня школа м. Львова уклала угоду з фірмою «Місторемонт» про виконання ремонту в трьох класах школи. Через два місяці фірма здійснила запланований ремонт, а школа сплатила за договором зазначену суму.
4. Власник дачі уклав договір з будівельною фірмою щодо її ремонту. Ремонт було виконано протягом трьох місяців, і власник сплатив гроші готівкою.
5. У сім'ї В. народилася трійня. У зв'язку з цим обласна державна адміністрація надала сім'ї квартиру (раніше сім'я її винаймала), а адміністрація фірми, де працює

мати, подарувала пральну машину та набори для немовлят.

6. Громадянин К. уклав договір з банком «Аваль» про отримання кредиту для придбання автомобіля. Після укладення договору та отримання грошей він купив автомобіль в автосалоні «Укравто».

7. Громадянин А. позичив громадянину Б. п'ятсот гривень.

8. Між трудовим колективом та керівництвом підприємства укладений колективний трудовий договір.

9. Громадянин В. був затриманий міліцією під час спроби викрасти автомобіль.

10. Громадянин Петренко взяв кредит в Банку "Піраміда" – 5000 грн. на місяць під 25 % річних

IV. Підсумки заняття.

1. Наведіть приклад:

а) правовідносин, учасниками яких одночасно є фізична та юридична особи;
б) немайнових правовідносин, учасниками є виключно юридичні особи; фізичні особи.

в) довготривалих правовідносин;

г) односторонніх правовідносин.

V. Домашнє завдання

1. Заповніть таблицю «*Ознаки правовідносин*»

№	Ознака	Стисла характеристика
1		

1. Порівняйте поняття, визначивши в них спільне та відмінне:

Поняття	Спільне	Відмінне
Фізична особа		
Юридична особа		

3. Охарактеризувати правовідносини між учителем правознавства та учнем на уроці:

а) за тривалістю;
б) за характером розподілу права та обов'язків;
в) за змістом поведінки зобов'язальної сторони.

4. Завдання на вибір.

4.1. Перерахуйте підстави виникнення правовідносин .

4.2. Проведіть міні – дослідження на тему: «Один день правовідносин у моєму житті».

Правоосвітня робота в системі формування громадянських та соціальних компетентностей учнів

Фалатюк Тетяна Олександрівна, вчитель історії комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №10 Вінницької міської ради»

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування компетентного людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів.

Методична розробка Фалатюк Т.О. містить 9 занять на правову тематику для учнів різної вікової категорії. Чіткий інструктаж поетапної роботи допоможуть вчителю організувати інтерактив, розвинути і закріпити навички дослідницької роботи. Форма проведення передбачає проведення попередньо соціопитувань.

Навчальну діяльність в парах, групах. Матеріали слугуватимуть роботі вчителів правознавства в позаурочний час (правові гуртки, декадники, тиждень), а також класним керівникам на годинах спілкування.

К.Маліцька, методист КУ «ММК»

Заняття 7

Тема: Булінг у дитячому середовищі: причини, наслідки та шляхи його подолання

Мета: ознайомити з поняттям «булінг», його видами та проявами; розвивати навички конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, толерантного спілкування; сформувати знання з правил безпечної поведінки в мережі Інтернет, виховувати у дітей почуття толерантності, бути небайдужим до чужого горя; запобігати дитячому насиллю; виховувати культуру спілкування.

Після заняття учні зможуть:

- проаналізувати поведінку власну, однокласників і встановити причини неприязних стосунків в оточенні, якщо вони мають місце;
- поглиблюють свої знання із природи конфлікту, варіантів його вирішення;
- навчаться вирішувати конфлікти з позицій, які не принижують гідність, не завдають фізичних і моральних страждань.

Обладнання: комп'ютер, LCD-телевізор, написи зупинок на станціях: «Ситуативна», «Життєва», «Повчальна», «Психологічна», «Прогнозуюча», «Толерантна»; відеоролик «Обережно білінг. Українські діти.», «Шкільний булінг», «Булінг у дитячому середовищі: причини, наслідки та шляхи його подолання», музичний ряд пісень про дружбу: «Пісенька про дружбу», Барбарики «Про дружбу», аркуші паперу, маркери,

Учасники: учні віком – 13 – 16 років.

Час: 45 хв.

Хід заняття

I. I Організаційний момент.

Створення теплої приязної атмосфери, що сприяє вільному спілкуванню учнів, як в груповій роботі так і індивідуально;

1. **Знайомство. Вправа «Криголам».** Назвіть своє ім'я, ім'я свого сусіда справа та зробіть йому комплімент.
2. **Правила роботи.** Складання «Правил і принципів спілкування»
3. **Вправа «Наші сподівання»**

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель: Пригадайте дитячі пісеньки про дружбу. Заспівайте їх. Якщо діти не пригадали можна запропонувати їм пригадати «Пісенька про дружбу», Барбарики «Про дружбу»

III. Мотивація навчальної діяльності

Перегляд відеоролику «Обережно білінг. Українські діти.»

Прокоментуйте будь-ласка відео

Учитель: Отож як ви зрозуміли, діти, сьогодні будемо говорити про насилля, а саме тема нашої виховної години звучить так: « Булінг у дитячому середовищі: причини наслідки та шляхи його подолання».

Доки не прозвучало визначення,

- ✓ **Як ви вважаєте що ж таке булінг ?**
- ✓ **З яким явищем іще пов'язана така ситуація?**

1.Оголошення плану роботи (Робота у вигляді зупинок на станціях:

Ситуативна, Життєва, Повчальна, Психологічна, Прогнозуюча, Толерантна)

1. **Об'єднання дітей у групи (2 групи «Булі», «Жертви»)**

IV. Вивчення нового матеріалу

Станція ситуативна

Конфлікт

Учитель. Конфлікт виникає, коли між двома чи кількома особами існує незгода, розбіжність думок або різні погляди.

При конфлікті кожна особа вільно висловлює свої погляди і дисбалансу сил немає. Кожна особа відчуває, що може вільно заявити свою точку зору.

Конфлікт стає булінгом, лише коли він повторюється знову і знову, і існує дисбаланс сил. З часом може з'явитися схема поведінки, за якої особа, що поводить себе агресивно у конфлікті загострює конфлікт. Особа, на яку спрямований агресивний конфлікт, може почуватися все менше здатною висловити свою думку і все більше безсилою. Саме тоді негативний конфлікт може перейти у булінг.

Отож дамо визначення: Що ж таке Булінг?

Учень : Булінг– це агресивна поведінка, що зазвичай повторюється. Вона має за мету завдати шкоду, викликати страх або тривогу, або ж створити негативне середовище у школі для іншої особи. Булінг виникає у ситуації, в якій існує реальний чи уявний дисбаланс сил.

Учитель : Які Ви знаєте види булінгу?

Очікувані відповіді

Булінг (від англ. bully– хуліган, залякувати) – форма насильства у вигляді травлі, бойкоту, на- смішок, дезінформації, псування особистих речей, фізичній розправі,

тощо **Фізичний булінг** – штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень тощо.

Економічний булінг – крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.

Психологічний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

Сексуальний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.

Кібербулінг або мобінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі).

✓ **Як ви вважаєте, з яких причин учні стають жертвами знущань з боку інших школярів?**

✓ **Прошу Вас поділитись на дві групи. «Жертви» і «Булі»**

Група «Жертви» : Ваше завдання написати причини, через які учні стають жертвами.

Група «Булі»: Ваше завдання написати, через які причини учні стають булі?

Чи серед учнів нашої школи бувають випадки булінгу?

Станція життєва

Учитель: Як ви вважаєте, які можуть бути типи, форми булінгу?

Станція повчальна

Фізичний – завдання ударів, штовхання, пошкодження або крадіжка власності;

Психологічний – виключення інших із групи чи розповсюдження пліток або чуток

- **Усна (словесна)** – обзивання, глузування або висловлювання, якими ображається стать, раса
- **Письмова** – написання записок або знаків, що є болючими чи образливими
- **Електронна (загальновідома як кібербулінг)** – розповсюдження чуток та образливих коментарів з використанням електронної пошти, мобільних телефонів (наприклад, надсилання СМС) і сайтів соціальних мереж.

Слово вчителя: А зараз, ваше завдання розіграти ситуацію булінгу. (Одна команда форму фізичну, а інша – словесну). Охарактеризуйте стан людини, яка є жертвою булінгу і булі на аркушах із людиною

Станція психологічна

Слово вчителя: Уявіть, що ви створюєте прогнози майбутнього людей, спрогнозуйте образ булі і жертви через 15 років (Прикріпити аркуш А4 по середині ватмана)

Станція прогнозуюча

Учитель : Так які ж наслідки булінгу? Позитивні чи негативні?

Станція толерантна

Діти, як ви вважаєте що ми можемо зробити, щоб зупинити явища боулінгу. (Діти виходять до дошки і говорять, що можна зробити, а вчитель їм вручає

«Поради дітям, які стали жертвою булінгу», де зі зворотного боку наклеєні букви , і стають по порядку.

V. Підсумок. Рефлексія

В результаті отримуємо надпис **«ЗУПИНИМО БУЛІНГ РАЗОМ»**

Пропозиції дітей:

- Виховувати в собі культуру спілкування
- Не залишатися байдужими
- Сприймати людину такою якою вона є
- Соціальний стан не є приводом для цькування
- Заздрість – негативна риса людини
- Сильніший- не означає розумніший
- Особистий приклад
- Поважати думки та погляди інших
- Доброзичливість
- Милосердя
- Повага
- Підтримка одне одного
- Поважати право кожного бути самим собою
- Фізичні вади (це не вина дитини)
- Готовність до примирення
- Визнання своїх помилок
- Вміння вибачатися та вибачати
- Комунікабельність
- Привернути до себе увагу можна гарними вчинками
- Підвищувати свою самооцінку

Учитель : я дуже вам вдячна за вашу роботу і сподіваюсь, що ми зупинимо булінг разом.

VI. Домашнє творче завдання

Знайдіть притчі, приказки та прислів'я про значення дружби в житті людини.

Номінація « Середня освіта: освіта для прав людини в історії»

Історичні джерела для розвитку компетентностей на уроках історії

Любуня Таїса Іванівна, вчитель історії комунального закладу « Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І.Пирогова Вінницької міської ради»

Вивчення історичних документів на уроці історії – найкращий варіант розвитку критичного мислення учнів. Часто на уроках – практичних заняттях робота з документами є лише одним з видів діяльності учнів. Автор вважає, що роботі з історичними документами, фрагментами текстів авторів монографій при вивченні окремих тем, доцільно уділити увесь час уроку. За типологією це – уроки розвитку предметних компетентностей. Учні використовують тексти джерел для отримання історичної, правової інформації, а також для вдосконалення вміння виявляти особливості і спільні риси культурно-освітніх процесів в українських землях. Також учні вдосконалюють вміння узагальнювати вивчене, виділяти головне, обмірковувати, висловлювати власне ставлення до історичних подій та явищ. В результаті такої роботи з'являється цілісний погляд на історичний процес, розуміння історичних закономірностей, усвідомлення зв'язку освіти і прав людини.

К.Маліцька, методист КУ «ММК»

Тема: Розвиток освіти І пол. ХІХ ст. на українських землях у складі Австрійської та Російської імперій (9 клас)

Після цього уроку учень/учениця:

- **Має знати:** дати заснування Харківського та Київського університетів, відновлення діяльності Львівського університету;
- **має розуміти:** суперечності розвитку освіти на українських землях у складі Австрійської та Російської імперій під впливом модернізацій процесів, особливості освітніх процесів у кожній з імперій;
- **має уміти:** охарактеризувати розвиток освіти; визначати особливості розвитку освіти в Австрійській та Російській імперіях; пояснити зумовленість освітніх процесів потребами національного розвитку, суперечливі наслідки модернізаційних процесів для розвитку національної освіти; узагальнити діяльність Василя Каразіна;
- **має ставитися позитивно** до значення і місця освіти громадян для держави, розвитку особистості.

Тип уроку: урок розвитку компетентностей

Обладнання: історичні джерела, МП закладів освіти (додаток 1)**Хід уроку****I. Організаційний момент уроку****II. Актуалізація чуттєвого досвіду та опорних знань**

1. Яке, на ваш погляд значення освіти у житті людини? Чи змінювалось значення освіти протягом історії людства? (« Коло ідей»)
2. Вкажіть особливості розвитку освіти на українських землях II пол..XVIII століття. (« Мозковий штурм»)
3. Які чинники сприяли, а які гальмували розвиток освіти в Україні у II пол..XVIII століття?

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель. Звичайно, у всі періоди історії людства значення освіти було надзвичайно великим: вона слугувала соціальним і професійним захистом, дозволяла людині швидко адаптуватися до життєвих змін. Освіта була і є міцним фундаментом розвитку і примноження наукових знань, без яких неможливий технологічний прогрес. Але головне, що освіта дає можливість людині стати вільною і самодостатньою особистістю.

Вивчаючи стан освіти кінця XVIII- першої половини XIX ст.. слід враховувати перебування українських земель у складі двох імперій - Австрійської та Російської. У них було багато спільного: мали величезні території, багатоетнічний склад населення, були централізованими імперіями з абсолютною владою імператорів, що опиралися на розгалужений чиновницький апарат і слухняну армію. Щодо контрольованих територій обидві імперії здійснювали асиміляторську політику, але були і істотні відмінності у національно-культурній діяльності органів державної влади Австрії і Росії щодо розвитку освіти на українських землях у першій пол..XIX ст.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

Наше завдання, на основі аналізу документів і фрагментів текстів встановити, що спонукало владу Австрійської і Російської імперії здійснювати освітні реформи, розширювати доступ широких народних мас до освіти.

Ми маємо виявити також спільні та відмінні риси у розвитку освіти на західноукраїнських землях та землях Наддніпрянської України.

Роботу з документами можна використати як випереджувальне завдання, отримане на попередніх уроках. Варто враховувати рівень підготовки учнів. Тому на розсуд вчителя окремі документи можуть бути надані для домашнього опрацювання та проведення учнем/ученицею додаткового дослідження проблеми.

примітка автора**Робота в групах**

1-ша група готує повідомлення про стан початкової освіти на українських землях в складі Австрійської та Російської імперій)

2-га група готує повідомлення про стан середньої освіти в обох імперіях.

3-тя група аналізує матеріали і готує повідомлення про розвиток вищої освіти

Кожна група заповнює свою частину узагальнюючої таблиці:

«Освіта в Україні першої половини XIX ст. під владою Російської та Австрійської імперій»

	Російська імперія	Австрійська імперія
Початкова освіта		
Середня школа		
Вища школа		
Застосування української мови		
Видання навчальної літератури українською мовою		

Матеріали для 1-ї групи

Документ 1 (Михальчук П.А., Куций І.П.,Брославський В.Л. Курс лекцій з історії України, ч.П.-Тернопіль,2010.)

« У першій половині XIX ст. на території українських губерній Російської імперії відбувалось прискорення промислового розвитку, збільшувався видобуток корисних копалин та обробка сільськогосподарської сировини, зростала кількість промислових підприємств...Протягом 1825-1858 рр. кількість промислових підприємств зросла із 649 до 2473...У 1830-1850-х рр.. створювалися більш сприятливі умови для технічного вдосконалення та переоснащення виробничих технологій. Так, у текстильній промисловості запроваджувалися нові моделі прядильних, ткацьких і шовкомотальних верстатів, на паперових підприємствах – машинне устаткування нового типу, в гірничозаводській промисловості почала застосовуватися технологія гарячого дуття. Істотні технічні вдосконалення використовувалися і в суконній та цукровій галузях промисловості»

Запитання і завдання:

- 1.Як промисловий переворот вплинув на розвиток освіти і науки?**
- 2 Які традиційні і нові галузі переважали в економіці?**
- 3. Спеціалістів яких галузей мали б готувати заклади освіти?**
- 4.Яким чином реформування освітньої галузі могло б вплинути на економічне становище країни?**

Документ 2. (Михальчук П.А., Куций І.П.,Брославський В.Л. Курс лекцій з історії України, ч.П.-Тернопіль,2010.)

«На початку XIX ст.. в Російській імперії відбулась реформа системи освіти. У1802 році було створено міністерство народної освіти, видано «Правила народної освіти (1803 р.), затверджено статuti навчальних закладів (1804р.). В межах України було створено три навчальні округи:Київський, Одеський і Харківський. Навчальні

округи, що підпорядковувалися міністерству народної освіти, на місцях контролювались генерал-губернаторами.

У системі народної освіти у першій пол. XIX століття входили заклади чотирьох розрядів: парафіяльні школи; повітові училища; гімназії; ліцеї та університети.

Парафіяльні школи було призначено для людей «нижчих станів»;

Повітові училища для дворян, духовництва, купців, чиновників, ремісників та інших заможних жителів міст;

Гімназії, ліцеї та університети – головним чином для дворян...

В 1844 році в Київській, Волинській, Подільській, Чернігівській губерніях на більш ніж 7 млн. жителів припадало тільки 10 тис. учнів... В 1856 році на території України з 13-млн. населенням діяло 1320 парафіяльних шкіл і повітових училищ у яких навчалось 67 тис. учнів. Один навчальний заклад припадав на 10 тис. чоловік, а один учень – на 200 жителів. Особливо погіршилось становище на селі: якщо в середині XVIII ст. одна сільська школа припадала на 746 душ, то на середину XIX ст. – уже на 6730 осіб»

Запитання і завдання:

- 1. Які заходи для управління освітою були зроблені на початку XIX ст.?**
- 2. Яка ланка система освіти була сформована на українських землях у складі Російської імперії?**
- 3. Які факти свідчать про чітко виражений становий характер освіти першої половини XIX століття?**
- 4. Які факти свідчать про погіршення стану освіти, особливо у сільській місцевості?**

Документ 3. (Ресніт О.П., Малій О.В. Історія України: підручник для 9-го кл. – К, 2009.)

«Кадетські корпуси для підготовки майбутніх офіцерів було створено у Полтаві (1842), Володимирський у Києві (1852), морські училища у Миколаєві (артилерійське і штурманське).

У 1804 р. у Чернігові було створено ремісниче училище, у 1790 році сільськогосподарську школу у Миколаєві. У 1851 році було засновано землеробське училище у Харкові, що давало агрономічну, ветеринарну, зоотехнічну освіту. 1817 року було створено землемірне училище при Волинській гімназії у Кременці. Пізніше училище перевели до Києва і воно увійшло до складу Першої київської гімназії.

У 1828 році у селі Пальчики Конотопського повіту на Чернігівщині було створено єдину у Російській імперії школу бджільництва, засновником якої був винахідник рамкового вулика П. Прокопович. У 1844 році в Одесі було створено Головне училище садівництва. У 1859 році його перевели до Умані. Аналогічні училища було створено у Полтаві та Катеринославі.»

Запитання і завдання:

- 1. Які обставини спонукали владу Російської імперії розширити мережу професійної освіти на території України?**
- 2. Які напрямки професійної освіти переважали на території України?**
- 3. Чим пояснюється така спеціалізація освітніх закладів?**

4. Які, на вашу думку, потрібні навчальні заклади, що готували б спеціалістів для промисловості, фінансової сфери?

Документ 4.(Опушко Н.Р. Розвиток освіти на Поділлі в I пол..XIX ст.- Житомир,2017)

«Відомості про учнів Кам'янецького парафіяльного училища станом на 1836 рік.»

Соціальний стан (за походженням)	Чоловіків	Жінок
Дворяни	26	1
Духівництво	1	-
Купецтво	2	-
Козаки, колоністи, селяни	6	-
Міщани	47	-
Євреї	1	-
Іноземці	-	-
За віросповіданням		
Православні	57	1
Римо-католики	25	-
Іудеї	1	-

Запитання і завдання:

1. Які висновки можна зробити з аналізу кількісних показників складу учнів парафіяльного училища?
2. Які соціальні стани мали найчисельніший склад і чим це можна пояснити?
3. Хоча кількість євреїв на Правобережній Україні була достатньо великою, але у навчальному закладі кількість мінімальна. Які можливі причини такого стану?
4. Визначить із статистичних даних види дискримінації, які застосовувала влада(національна, релігійна, за походженням, за статтю)?

Документ 5 (Михальчук П.А., Куций І.П.,Брославський В.Л. Курс лекцій з історії України, ч.П.-Тернопіль,2010.)

«У результаті освітньої реформи Марії-Терези та Йосифа II було створено мережу міських і сільських навчальних закладів. Запроваджено, зокрема три види народних шкіл:

- однокласні і двокласні «парафіяльні» школи з рідною мовою навчання;
- трикласні (тривіальні), двомовні школи;
- чотирикласні (нормальні) школи з німецькою мовою навчання;

Запроваджувалося обов'язкове навчання дітей від 6 до 12 років, шкільну освіту було частково переведено на державний кошт.

Запитання і завдання:

1. Чому реформа початкової освіти, здійснена урядами Марії-Терезії, а згодом Йосифа II вважається однією з найважливіших їхніх заходів?
2. Які типи початкових навчальних закладів було створено на західноукраїнських землях?

Документ 6. (Мирослав Семчишин. Тисяча років української культури.-Київ, 1993.)

« Під кінець XVIII ст., під польським тиском, українське шкільництво обмежено: на українську мову призначено тільки дві години тижнево і греко-католицькому клерові заборонено навчати релігії в народних школах. Це мало той наслідок, що українську молодь заставляли ходити на церковні богослужіння до польських костелів, а нагляд над школами передано польській консисторії.

З 1816 р. народні школи Східної Галичини перейшли до відання Львівської і Перемишльської греко-католицької консисторій. Школи Північної Буковини підпорядковувалися православної Чернівецькій консисторії. Духівництво розширювало викладання теологічних дисциплін.

З-за недостатньої кількості коштів на утримання шкіл кількість їхня зменшувалась. Сотні тисяч дітей залишалися поза школою... У 1841 р. у Східній Галичині діяли головні трьохкласні (тривіальні) початкові школи, у яких навчанням було охоплено 48 тисяч учнів - приблизно 14% дітей шкільного віку. Доступ до школи було відкрито переважно для дітей багатіїв. Подібний стан спостерігався і в Східній Галичині, і в Північній Буковині, і на Закарпатті.»

Запитання і завдання:

- 1.Які негативні чинники впливали на розвиток початкової освіти на західноукраїнських землях?**
- 2. Яким чином і чому поляки впливали на ситуацію в освіті у Східній Галичині?**
- 3.Згадайте, чому спадкоємці Марії-Терезії та Йосифа II припинили реформи, почали також обмежувати освітні процеси на західноукраїнських землях?**
- 4. Чи може впливати рівень освіченості корінного етносу на його національне відродження?**

Документ 7. (Мирослав Семчишин. Тисяча років української культури.-Київ, 1993.)

«В 1816 році при Перемишльській консисторії виникло Товариство галицьких греко-католицьких священників, що крім іншого займалось виданням букварів та катехизів. В 1817 році Товариство у Перемишлі створило інститут, що готував дяків-учителів. Крім того, підготовкою учителів для парафіяльних шкіл займалась так звана Ставропігійська бурса у Львові з невеликою кількістю учнів, що навчались слов'яно-руській граматиці, церковному співу, арифметиці та географії.

На Закарпатті першу учительську семінарію було відкрито на кошти місцевого населення. Ця семінарія готувала учительські кадри для всього Закарпаття. Часто учителями ставали випускники гімназій. Але початкова школа завжди відчувала дефіцит учителів, що також стримувало розвиток освіти. Для підготовки учителів у бурсі і семінарії використовували книгу Олександра Духновича «Народна педагогія на користь училищ і учителів сільських» (Львів, 1857)».

« Після революції 1848 року уся шкільна справа перейшла у відання міністерства освіти та віросповідання. У Східній Галичині відбулись деякі зміни в організації початкової освіти: було створена самостійна нижча реальна школа, трьохкласна

(тривіальна) школа доповнювалась четвертим класом. В сільських школах запроваджувалось викладання основ садівництва, бджільництва, шовківництва.

В 1848-1849 рр. у Східній Галичині і Закарпатті стали виникати недільні школи - «читальні для дорослих», у яких вивчались математика, українська мова і література, природознавство, географія. У Східній Галичині діяло 60 недільних шкіл, на Закарпатті-9»

Запитання і завдання:

1. Чим була викликана активність громадськості в освітній сфері першої пол. XIX

ст.?

2. Як можна пояснити появу професійних шкіл (садівництва...тощо...)у Західній Україні?

3. У чому причина зростання недільних шкіл у період 1848-1849 рр.?

Учитель. Крім початкової на території України розвивалась система середньої освіти. Протягом першої половини XIX ст. на території України у складі Російської імперії було відкрито 19 гімназій, в яких навчалось 4 тис. учнів. Гімназії утворювались губернських центрах: Києві, Харкові, Полтаві, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Катеринославі, Херсоні, Сімферополі, а також у повітових - Одесі, Вінниці, Кременці.

Царський уряд намагався використовувати гімназії для виховання молоді у дусі триєдиної формули міністра народної освіти графа Уварова: «Православ'я, самодержавство, народність»

Поряд з гімназіями середню освіту надавали також приватні пансіони для дітей дворян. Вони були відкриті у Чернігові, Ніжині, Полтаві, Херсоні, Харкові, Києві та інших містах, проте за рівнем викладання стояли нижче гімназій.

Дівчата могли отримати середню освіту у інститутах шляхетних дівчат. Такі заклади були відкриті у Харкові, Києві, Одесі, Полтаві. В 1852 р. царський уряд дозволив приймати до інститутів дочок міських багатіїв – почесних громадян, купців першої гільдії.

Середні заклади не могли забезпечити зростаючу потребу суспільства в людях із середньою освітою. Випускників гімназій не вистачало навіть для заповнення місць у університетах.

Матеріали для II групи

Документ 8. (Мирослав Семчишин. Тисяча років української культури.-Київ, 1993.)

«До українського шкільництва російська адміністрація повела окрему політику, особливо щодо колишніх шкіл з українською мовою навчання, перемінюючи їх всеціло в духовні семінарії, і хоч вони були виключно розсадниками цареславія і льюялізму, проте пізніше виходили з них заслужені культурні діячі свого народу. Нові школи, які засновувались, були виключно з російською мовою навчання.

Українська мова була категорично заборонена, і ці всі школи були чужими для українського народу не тільки мовою, але і програмою, бо у всіх читанках і підручниках говорилось про «русский народ», його звичаї, життя, історію. Про свою батьківщину українська дитина в російській школі нічого не довідалась. Це було і

причиною слабого зацікавлення і такого ж розумового рівня дітей, а також і рецидиви неграмотності. Виняток творили школи Правобережжя, які до часів польського листопадового постанову (1831) були здебільше у польських руках, з польською викладовою мовою і користувалися спеціальною опікою шкільної адміністрації. Після здавлення цього повстання керма над шкільними справами поволі переходила в російські руки, які, на зміну полонізації, почали заводити насильну русифікацію.

Як мало дбав уряд про освіту українського населення і як низько стояла вона в половині XIX ст. показують урядові дані з 1856 р. У тому році у дев'ятьох губерніях України було 1332 школи, а навчалось у них 69187 учнів. Це становило всього 0.28% у Волинській губернії і максимально 1.34% в Таврійській.»

Запитання і завдання:

- 1. Чому навіть у початкових школах у складі Російської імперії заборонялось викладання українською мовою? З якою метою здійснювалась така політика?**
- 2. На які проблеми, пов'язані з мовою викладання, вказує автор?**
- 3. Як змінився характер освіти на Правобережжі після польського повстання?**
- 4. Як можна пояснити незначний відсоток дітей, охоплених навчанням у першій половині XIX ст.?**

Документ 9. (Михальчук П.А., Куций І.П., Брославський В.Л. Курс лекцій з історії України, ч.П.-Тернопіль, 2010.)

«Для підвищення рівня духовної освіти Марія-Тереза ще у 1774 році заснувала у Відні при церкві Св. Варвари семінарію для підготовки греко-католицьких священиків так званий Барберіум. У 1784 вона була переведена у Львів і стала головним навчальним закладом на тривалий час у підготовці греко-католицького духівництва в Австрійській імперії. Проведено також секуляризацію церковних земель, на основі яких започатковано Релігійний фонд Галичини. За рахунок цього фонду утримувались монастирі, підвищувалося соціальне й матеріальне становище духівництва, фінансувалися духовні навчальні заклади. Це сприяло тому, що згодом освітній і громадський рівень греко-католицьких священиків перевищував рівень православного духівництва у підросійській Україні. Суттєво змінилась і соціальна роль греко-католицької церкви в Галичині. Якщо за часів Речі Посполитої вона придалком польської влади, то радикальні реформи цісарської адміністрації позбавили її польських впливів і сприяли тому, що за відсутності в галицькому суспільстві української світської еліти її роль у період національного відродження перебрало на себе греко-католицьке духівництво, очоливши у XIX ст.. політичний провід Галичини.

У XIX ст..середню освіту на західноукраїнських землях надавали гімназії. У 1840-х рр.у Східній Галичині відкрилось вісім гімназій, на Буковині - одна (у Чернівцях). Більшість предметів викладалось латинською, німецькою мовою, що обмежувало доступ в гімназії українців. Але у семінаріях, які готували учителів для початкових шкіл викладання здійснювалось українською мовою.

На Закарпатті в 1850-х рр..нараховувалося вже дев'ять гімназій (переважно католицьких), але з 1200 гімназистів українці становили не більше 20%»

Запитання і завдання:

- 1.Яким чином освітня реформа Марії-Терезії та Йосифа II вплинула на зміну**

становища греко-католицьких священників? Які наслідки це мало для національно- культурних процесів в Західній Україні?

2. Назвіть освітні заклади Зах. України, які мали вагомий вплив для духовного відродження українського населення?

3. Які заклади надавали середню освіту у Західній Україні і які чинники стримували

доступ українців до навчання у них?

Учитель. Вищу освіту на українських землях у складі Російської імперії забезпечували університети та ліцеї.

На початку XIX ст. єдиним вищим закладом освіти залишалась Київська академія, але у 1817 р. її перетворили на семінарію, а в 1819 р. на Духовну академію.

У першій чверті XIX ст. на території України з'явилися вищі навчальні заклади, що об'єднували гімназійні і університетські курси: Волинський ліцей у Кременці, Рішельєвський в Одесі, Гімназія вищих наук у Ніжині на Чернігівщині.

Першим університетським центром у підросійській Україні став Харків, де 17 січня 1805 року відбулось відкриття закладу, другим таким центром став Київ. Відкриття Київського університету св. Володимира відбулось 15 липня 1834 року.

Вища освіта на західноукраїнських землях здійснювалася у Львівському університеті, Реальній (Торгівельній) (1817) і Технічній (1841) академіях у Львові, Чернівецькому ліцеї (1826). На Закарпатті у той період не існувало жодного вищого навчального закладу.

Матеріали для II-ї групи

Документ 10. . (Матеріал Вікіпедії))

«У Волинському ліцеї (утв. 1817 р.у м. Кременці) крім предметів гімназійного курсу вивчалися хірургія, акушерство, фельдшерська справа, ветеринарія, землеробство, садівництво, механіка і архітектура. При ліцеї діяло землемірне та педагогічне відділення. Навчання у ліцеї тривало 10 років. Ліцей мав власну типографію, астрономічну обсерваторію, ботанічний сад, а також спеціальні кабінети: мінералогічний, зоологічний, механічний, хімічний, фізичний, живопису, бібліотеку, що налічувала приблизно 40 тис. книг. Під час польського повстання 1830-1831 рр. значна частина студентів Волинського ліцею взяла участь у ньому. Тому за наказом імператора Миколи I ліцей було закрито і на його базі у Києві було відкрито університет.

На Півдні України центром вищої освіти став Рішельєвський ліцей, заснований у Одесі (1817 р.). В ліцеї діяло чотири відділення: фізико-математичне, юридичне і загальних предметів. До нього входили також комерційне училище, інститут східних мов (арабської, турецької, перської), що готував перекладачів для військових та адміністративних установ, і педагогічний, у якому навчалися майбутні вчителі початкової школи. Плата за навчання була дуже значною, тому освіту у ліцеї могли отримати переважно діти дворян, а також купецтва, чиновників, міської знаті.

Гімназія вищих наук у Ніжині виникла у 1820 р. як привілейований навчальний заклад, що мав готувати молодь до державної служби. Гімназійний курс складався з трьох розрядів- по три класи у кожному. Таким чином освіта тривала 9 років. В Гімназії вищих наук викладалися фізико-математичні, політичні і військові науки,

географія, історія, російська, латинська, грецька, французька мови, малювання, танці, Закон Божий. По закінченню курсу гімназисти отримували звання кандидата або дійсного студента»

Запитання і завдання:

1.3 якою метою було створено Волинський, Рішельєвський ліцеї та Гімназію вищих

наук у Ніжині?

2. Що спільного і відмінного було у програмах вказаних закладів?

3. Які верстви суспільства мали переваги у здобутті вищої освіти і чому?

Документ 11. (Мирослав Семчишин. Тисяча років української культури.-Київ, 1993.)

« Найбільш прикметною особливістю Харківського університету - пише його визначний історик Дмитро Багалій, - було те, що його засновано завдяки патріотизмові і матеріальній допомозі Харківського суспільства. Створити свій освітній центр саме приватною, незалежною ініціативою, своїми власними коштами і силою, ось, що започаткувало волю народу до відродження.

Прикметне далі те, що в останній третині XVIII ст.. було кілька спроб українців відкрити свій університет (у Батурині 1760 р., Сумах 1767 р., в Катеринославі 1784р., у Чернігові 1786 р.), але кризь не доставало фондів і не було дозволу. Вдалося це вкінці в Харкові, бо на той час Слобожанщина мала свого політичного лідера в особі Василя Каразіна, який поєднав свій особистий вплив і успіхи в російського імператора (бо був його вчителем) з непохитною вірністю інтересам своєї батьківщини...Університет мав 4 факультети (департаменти): т. зв. словесний (тобто літературно-мовний), етико-політичний (юридичний), математичний і медичний. З його мурів вийшло декілька славних учених-філологів, згадати хоч би І. Срезневського, Олександра Потебню та інших.

Побіч Харкова другим університетським осередком на землях України став, заснований у 1834 р. Київський університет. Було в ньому три факультети: філософський, юридичний і медичний. Хоч формально це був російський університет, проте він був в основному призначений для освіти поляків; користали з нього і українці. Його першим ректором був Михайло Максимович, а між його випускниками були згодом такі визначні українські світочі, як Микола Лисенко чи Михайло Старицький.

До 1861 Харківський університет закінчили лише 2800 випускників, тоді як новіший і більший університет у Києві випустив близько 1500 вихованців.»

Запитання і завдання:

1. У чому полягає особливість утворення Харківського університету? Яка роль в його

організації належала Василю Каразіну?

2. Що спільного і відмінного було в організації навчання у Харківському та Київському

університетах?

3. Яким чином поява університетів вплинула на процес українського національного відродження?

V. Систематизація, узагальнення вивченого на уроці. Рефлексія.

Учні кожної з груп повідомляють-презентують результати своєї роботи, коментують свої записи в узагальнюючій таблиці, характеризують чинники, які стимулювали, а які стримували розвиток початкової, середньої та вищої освіти на українських землях у першій половині XIX ст.

Повідомлення учнів супроводжуються презентацією відповідних ілюстрацій (Див. додаток).

Учитель може запропонувати учням відповісти на уточнюючі питання:

1. Як вплинув промисловий переворот на розвиток освіти і науки?
2. Про що свідчить той факт, що кількість початкових шкіл у підросійській Україні скорочувалась, а середніх і вищих зростала повільно?
3. Чим і чому відрізнялась освітня політика щодо українців у Російській і Австрійській імперіях?

Обговорюючи останнє питання учитель може застосувати **методичний прийом «Займи позицію»**. Учитель пропонує тему для обговорення: «Російська чи австрійська імперська освітня політика була меншим чи більшим злом для українців?»

Контроль навчальних досягнень проводиться шляхом виконання тестових завдань за наявності часу або використовується на наступному уроці - примітка автора

Тестові завдання

1. Установіть порядок навчальних закладів першої половини XIX ст. за рівнем освіти,

починаючи з початкових.

А гімназії;

Б повітові;

В ліцеї;

Г парафіяльні;

2. Парафіяльні школи на східноукраїнських землях у середині XIX ст. забезпечували початкову освіту:

А польською мовою;

Б латинською мовою;

В російською мовою;

Г українською мовою;

3. Початкові школи на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст. забезпечували українцям освіти:

А польською мовою;

Б латинською мовою;

В німецькою мовою;

Г українською мовою;

4. Який навчальний заклад на території України в складі Російської імперії було відкрито

першим?

А Ніжинську Гімназію вищих наук;

Б Рішельєвський ліцей;

В Київський університет;

Г Харківський університет;

5. Укажіть, в яких містах України у першій половині XIX ст. було відкрито ліцеї.

- А Києві, Харкові, Ніжині;
- Б Харкові, Ніжині, Кремен
- В Кременці, Одесі, Ніжині;
- Г Києві, Кременці, Одесі;

6. У першій половині XIX ст. вищу освіту (в тому числі духовну) в Україні можна було

здобути в:

- А університетах Харкова, Києва, Львова, Одеси та Києво-Могилянській академії;
- Б університетах Харкова, Києва, Львова, Одеси та Київській духовній академії;
- В університетах Харкова, Києва, Львова, Одеси, Чернівців та Київській духовній академії;
- Г університетах Харкова, Києва, Львова, Одеси, Чернівців та Києво-Могилянській академії;

7. Установіть відповідність між закладами освіти та їхнім перебуванням:

1 Волинський ліцей	А Ніжин;
2 Гімназія вищих наук	Б Київ;
3 Рішельєвський ліцей	В Кременець;
	Г Одеса;

Або

7. У яких містах Наддніпрянщини розташовувалися зображені навчальні заклади?

Перша будівля Рішельєвського ліцею. XIX ст.

Гімназія вищих наук. XIX ст.

? У яких містах Наддніпрянщини розташовувалися зображені навчальні заклади?

8. Установіть дати створення відповідних університетів:

А Київський	А 1784;
Б Львівський	Б 1805;
В Харківський	В 1820;
Г 1834;	

Або

8. Укажіть дати створення зображених університетів.

Харківський університет. XIX ст.

Київський університет Св. Володимира. XIX ст.

На цьому етапі підводимо підсумки уроку, роблячи акцент на досягнутих результатах.

Сьогодні на уроці я навчився/навчилася....

VI. Домашнє завдання

Опрацювати матеріали підручника

Завдання за вибором надається за умов неповного використання джерельної бази або у формі дослідницьких міні-проектів про діяльність професійних освітніх закладів.

**Творун Людмила Олександрівна,
вчитель історії комунального закладу» Загальноосвітня
школа І-ІІІ ст. №3 Вінницької міської ради»**

Учитель Творун Л.О. запропонувала у своєму посібнику використати джерела різного походження, щоб в такий спосіб сконцентрувати учнів на аналізі документів, які відкривають «завісу» із маловідомих фактів, проливають світло на перебіг Другої світової війни і відведене місце в ній Україні агресорами.

В час подій на Сході України має велике значення привити імунітет учням від нападників російських лже – товмачів на роль і місце українського народу в розгромі агресора, дати аргументовану відсіч інформаційно-смісловим атакам на свідомість.

Яскраві приклади гуманізму і нескореності людського духу особливо актуальні в ХХІ ст., яке не позбулося ксенофобії.

Завдання до джерел формують навички контент –аналізу, критичного мислення учнів.

К.Маліцька, методист КУ «ММК»

Україна в роки Другої світової війни

Історія України, 10 клас, розділ 6 за новою програмою (11 клас, розділ 1):

Тема: Передумови і початок Другої світової війни.

Документ №1

Під час розгляду питання «Українське питання напередодні ІІ світової війни» учні аналізують документ «Правда про 1939». Французькі публіцисти Ж. Був'є і Ж. Гакон у книзі «Правда про 1939 р.»

«Головне, за що дорікали тоді Лондон і Париж німцям, була зовсім не агресія, як така, а її форми і методи, не загарбання Чехословаччини, а відмова від наміру створити «Велику Україну», що призвело б до війни між Німеччиною і Радянським Союзом. 16 березня Німеччина дозволяє Угорщині анексувати Закарпатську Україну. Тільки після цього правлячі кола Англії заявляють про «віроломство» Гітлера, як висловився Чемберлен у промові в Бірмінгемі 17 березня 1939 року»

Французькі публіцисти Ж. Був'є і Ж. Гакон у книзі «Правда про 1939 р.»

[1, с.449].

Робота в групах або обговорення питань у «великому колі».

- Чи можна вважати заяву керівника Англії лише дипломатичним жестом?
- Якби Закарпаття отримало військову допомогу Гітлера, як подальше розвивалися б події?
- Чи можна цей крок Гітлера вважати мірою заспокоєння Сталіна?

Документ №2

Аналізуючи причини ІІ світової війни учні знайомляться з історичними документами №2 та №3.

«Для Сталіна та його оточення, коли вони визнали обстановку хоча б мінімально вигідною для себе, традиційні імперські цілі царської Росії перевтілились в революційні цілі СРСР» [5, с.24].

Запитання:

- У чому проявилася «вигідність обстановки» в Європі для втілення в життя революційних цілей СРСР?
- Які «імперські» цілі Росії втілював у життя Сталін у 1939 році?

Документ №3

У зв'язку з підписанням пакту про ненапад між Німеччиною та Союзом Радянських Соціалістичних Республік нижчепідписані уповноважені обох сторін обговорили у цілком конфіденційному порядку питання про розмежування сфер обопільних інтересів у Східній Європі. Це обговорення привело до такого результату:

«Таємний додатковий протокол до Договору про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом (23 серпня 1939 р.)

1. У разі територіально-політичних змін у державах, що входять до Прибалтійського регіону (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), північний кордон Литви одночасно стає кордоном сфер інтересів Німеччини та СРСР. При цьому інтереси Литви щодо Віденської області визнаються обома сторонами.
2. У разі територіально-політичних змін в областях, які належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини та СРСР будуть розмежуватися по лінії рік Нарев, Вісла, Сян. Питання про те, чи відповідає обопільним інтересам Німеччини та СРСР збереження незалежної Польської держави і якими будуть кордони цієї держави, може бути остаточно з'ясовано лише в ході подальшого політичного розвитку. У будь-якому випадку обидва уряди розв'язуватимуть це питання в дусі дружньої обопільної згоди.
3. Щодо Південно-Східної Європи радянська сторона підкреслює свою заінтересованість у Бессарабії. Німецька сторона заявляє про її повну незаінтересованість у цих областях». [7; с. 323-324].

Запитання:

1. Про які домовленості між СРСР та Німеччиною йдеться в протоколі?
2. Як ви вважаєте, чому цей документ зберігався в суворій таємниці?

Тема: «Уведення Західної України до складу УРСР»

З'ясовуючи сутність радянсько-німецьких відносин напередодні та на початку Другої світової війни, та передумови введення радянських військ на територію Західної України, на уроці варто опрацювати документи № 4 та № 5:

Документ №4

Телеграма Ріббентропа послу в Москві Шуленбургу від 15.09.39: «Якщо не розпочнеться російська інтервенція, неминуче постане питання про те, чи не утвориться в районі, що лежить на схід від німецької зони впливу, політична пустка. Оскільки ми, зі свого боку, не маємо намірів здійснювати будь-які політичні чи адміністративні дії на цих територіях, крім того, що є необхідним для воєнних операцій, то без такої інтервенції Радянського уряду тут можливе утворення нових держав»[1, с.453].

Запитання до класу:

- Зверніть увагу на дату документу і спрогнозуйте, чи відомий був зміст телеграми Й.Сталіну?
- Яким були наступні кроки радянського керівництва?

Документ №5

Нота уряду СРСР польському посольству в Москві про вступ радянських військ на територію Західної України та Західної Білорусії з метою взяття під захист життя та майно населення Західної України та Західної Білорусії (18 вересня 1939 р.)

«Пане посол! Польсько-німецька війна виявила внутрішню неспроможність польської держави. Протягом десяти днів воєнних операцій Польща втратила всі свої промислові райони і культурні центри. Варшава як столиця Польщі не існує більше. Польський уряд розпався і не проявляє ознак життя. Це значить, що польська держава й її уряд фактично перестали існувати. Тим самим припинили свою дію договори, укладені між СРСР та Польщею. Віддана сама на себе і залишена без керівництва, Польща перетворилася в зручне поле для всяких випадковостей і несподіванок, які можуть створити загрозу для СРСР. Тому, будучи досі нейтральним, Радянський уряд не може більше нейтрально ставитись до цих фактів.

Радянський уряд не може також байдуже ставитись до того, щоб єдинокровні українці і білоруси, які проживають на території Польщі, кинуті напризволяще, залишились беззахисними.

Зважаючи на таку обстановку, Радянський уряд дав таке розпорядження Головному командуванню Червоної Армії – дати наказ військам перейти кордон і взяти під свій захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії» [7; с. 321-322].

Запитання до класу:

- Які події передували появі цього документу?
- Якою була аргументація радянського керівництва вторгнення в Польщу?

Документ №6

Порівняйте плакати. Як оцінювали в Європі та СРСР події 1939-1940 рр.?

Це – окупація

Це – визволення

- Підберіть аргументи для спростування або підтвердження тез, вказаних над плакатами
- Якими зображені на другому плакаті українці і радянський воїн? Чому? Що вони уособлюють?
- З якою метою були створені плакати?

Документ №7

Зустріч військовослужбовців вермахту та Червоної армії на трасі Стрий-Дрогобич. Вересень 1939 року. На дорожовказі – написи польською мовою: «Стрий – 23 км» та «Дрогобич – 6 км».

Запитання до класу:

- Які події передували появі цього фото?
- Який настрій у людей, що потрапили в об'єктив фотоапарату?
- Про що свідчить жест рукостискання?

Тема: Україна в 1941-1942 рр.

Напад гітлерівської Німеччини на СРСР не можна вважати цілком несподіваним. Протягом першої половини 1941 р. вище державно-партійне керівництво від різних джерел отримувало численні дані про підготовку Німеччини до війни проти СРСР, але воно вперто відмовлялося у це вірити. У перші години нападу Німеччини в СРСР панувала розгубленість. Радянське військове та державне керівництво не мало цілісної та об'єктивної інформації щодо ситуації на західних рубежах країни. Це призвело до стратегічних помилок та великих людських втрат у Червоній Армії. Про це свідчать документи №8 та №9.

Документ №8

З резолюції Л. Берії щодо інформації розвідників про плани нападу Німеччини на СРСР (1941 р.)

«...Я знову наполягаю на відкликанні і покаранні нашого посла в Берліні Деканозова, який, як і раніше, бомбардує мене “дезою” про нібито напад на СРСР, який готує Гітлер, і що цей напад почнеться завтра. Те ж саме радирував і генерал-майор В.Тупіков. Цей тупий генерал стверджує, що три групи армій Вермахту будуть наступати на Москву, Ленінград і Київ...

Начальник розвідуправління, де ще недавно діяла банда Берзіна... генерал-майор П. Голиков скаржиться на Деканозова і на свого підполковника новобранця, який також бреше, нібито Гітлер зосередив 150 дивізій проти нас на західному кордоні. “...І як наслідок – Берія наказує: розвідників “Ястреба”, “Кармена”, “Алмаза”, “Вірного” за систематичну дезінформацію стерти на табірну пилюку “як посібників міжнародних провокаторів, що бажають посварити нас з Німеччиною”» [7; с. 334].

Запитання до класу:

- Яка доля чекала на розвідників, які доповідали радянському керівництву про дійсні наміри Гітлера?
- Чи можна вважати напад Німеччини на СРСР раптовим і неочікуваним?

Документ №9

З книги І. Болдіна “Сторінка життя” про 22 червня 1941 р.

«...За короткий проміжок часу Тимошенко четвертий раз телефонує в штаб Західного особливого військового округу. Заступник командуючого генерал Болдін доповідає нові дані. Вислухавши його, нарком говорить: “Товариш Болдін, врахуйте, ніяких дій проти німців без нашого відома не розпочинайте. Ставлю до відома вас і прошу передати Павлову, що товариш

Сталін забороняє відкривати артилерійський вогонь по німцях". Болдін кричить в трубку у відповідь: "Як же так? Адже наші війська змушені відступати. Палають міста, гинуть люди" ...Відповідь наркома: "Ніяких інших заходів не розпочинати, окрім розвідки вглиб території противника на 60 кілометрів"», [26; с. 335].

Запитання до класу:

- *На кому лежить відповідальність за поразки радянської армії на початку радянсько-німецької війни?*
- *Якими були наслідки подібних вказівок?*

Документ №10

Із заяви міського голови Львова Андрія Садового (прес-службі Львівської міської ради 22.06.15).

«22 червня для українців – це не лише початок війни гітлерівської Німеччини проти сталінського СРСР. Це також день, коли почала відкриватись страшна правда про злочини комуністів на землях Західної України. Відкривались тюрми в галицьких містах, але родичі, які приходили з надією побачити своїх близьких, бачили лише трупи. Сотні тисяч галицьких українців були вбиті лише за те, що були патріотами, священниками, представниками інтелігенції. Ця правда незручна для багатьох. Але наше завдання нагадувати світу, що Сталін і його послідовники заслуговують такого ж осуду і покарання історією, як Гітлер і нацисти».

Запитання до класу/групи учнів:

-які факти першої сталінської «радянзації» стали викрити в перші дні війни?

- *Чому сталінський режим нищив священників та представників інтелігенції в Західній Україні?*
- *З якою метою окупанти відкривали правду населенню про злочини більшовиків?*
- *Що відомо вам про аналогічні злочини сталінської каральної машини у Вінниці?*

Документ №11

Воїни, що вели жорстокі бої з німцями без достатньої кількості зброї, боєприпасів та командирського керівництва, врешті-решт опинялися під безжальним вогнем загонів НКВС, які були зомбовані сталінською пропагандою.

«Наказ №227 від 28 липня 1942 р.згідно якого за спинами червоноармійців стояли загороджувальні загони НКВС, які відстрілювали тих, хто без наказу відступав. «Чого нам бракує? Бракує порядку й дисципліни в армії... ми змушені встановити в армії найсуворіший порядок і дисципліну... Панікери та боягузи повинні винищуватися на місці. Віднині залізним законом для кожного командира, червоноармійця, політпрацівника має бути вимога – ні кроку назад без наказу вищого командування» [2; с. 334].

Запитання до класу:

- *Чи можуть бути виправдані такі дії влади військовою необхідністю?*
- *Хто насправді ніс відповідальність за ускладнення бойових дій у перший період війни?*

Тема: Окупаційний режим Німеччини та її союзників в Україні.

Офіційна гітлерівська пропаганда намагалася довести населенню окупованих українських земель, що Німеччина несе звільнення від тоталітарного сталінсько-більшовицького режиму.

Справжньою ж метою німецького вторгнення було перетворення українських земель на колонію Рейху. Про це свідчать документи №12 та №13

Документ №12

З протоколу засідання Гітлера з керівниками Рейху про плани вирішення українського питання (липень 1941 р.)

«Мотивація наших дій перед світом повинна бути узгодженою з поглядом тактики. Тут ми повинні діяти таким самим чином, як у Норвегії, в Данії, у Голландії і в Бельгії. У цих випадках ми зовсім нічого не казали про нашу мету, і ми будемо досить розумними, щоб не казати цього і в майбутньому.

Ми знову підкреслюватимемо, що ми були змушені окупувати якусь територію, щоб встановити там порядок і відновити безпеку.

Але ми не хочемо передчасно й даремно наживати собі ворогів. Ми діємо лише так, наче ми хочемо виконувати мандат. Але має бути ясно, що ми ніколи не покинемо цих територій.

Отже, йдеться про те, щоб: 1) нічого не перебудовувати для остаточного врегулювання, але таємно підготувати його; 2) підкреслювати, що ми ті, що несуть свободу.

Зокрема: Крим повинен бути звільненим від усіх іноземців і заселений німцями. Також староавстрійська Галичина стане територією Рейху...

Головне: ... Ніколи не дозволяти, щоб хтось інший, окрім німців, носив зброю. Тільки німець повинен носити зброю, а не слов'янин, ні чех, ні козак, ні українець...

... Фюрер підкреслив, що весь балтійський край повинен стати територією Рейху. Таким самим чином Крим разом із тилом (територія на північ від Криму) повинен стати територією Рейху».

... Фюрер підкреслив, що найважливіша територія у найближчі три роки – це, без сумніву, Україна.» [4; с. 120-121].

Запитання до класу:

- Якою була справжня мета нацистів? Чому нацисти не повідомляли світу про справжню мету своїх дій?
- В який спосіб мали окупанти вживатися на окупованій території? Що, на вашу думку, влаштовувало із організації влади, економіки на місцях окупаційний режим?
- Чому Україну Гітлер вважав найважливішою територією?

Документ №13

Фрагмент інструкції німецької адміністрації про ставлення до українського населення (вересень 1941 р.)

«1. Фюрер зберігає за собою право приймати рішення про державно-політичне оформлення території, де проживає українське населення.

На всі скарги українців щодо віддання певних територій України під управління генерал-губернатора чи Румунії і на всі подібні скарги треба відповідати, що Україна була врятована завдяки німецькій крові і що з цієї причини Німеччина зберігає за собою право розпоряджатися цими територіями згідно із загальними політичними потребами.

2. У разі необхідності в майбутньому... буде допущена участь деяких українців в управлінні країни на рівні повітів і регіонів у формі комітетів довіри. У вищих органах влади поодинокі, достойні довіри українці можуть бути запрошені тільки для консультації, без того, щоб із цього впливали будь-які домовленості чи зобов'язання політичного характеру... [10; с. 529].

Під час організації влади та управління на окупованих територіях військово-політичне керівництво Німеччини керувалося виключно власними інтересами та потребами, не враховуючи соціально-економічних та культурно-національних запитів українського народу».

Запитання до класу:

- Які критерії були основою поділу території України?
- Хто мав здійснювати керівництво на українських теренах?

- Яка функція відводилася представникам від українського народу в окупаційних органах влади?

Документ № 14

Для більш ефективного управління та якнайшвидшого перетворення населення України на рабів німецьке командування розробляло спеціальні інструкції, якими мали керуватися посадовці окупаційної адміністрації та військові частини.

З таємної інструкції німецького командування щодо України (1942 р.)

- «1. Наші вороги: комуністи, прихильники Бандери, партизани. Потенційно найнебезпечніші бандерівці. За всяку ціну знищити.
2. Школи тільки 4-класові. На другий рік (1943) закрити.
3. "Просвіти" обсервувати. Там діють Б (бандерівці).
4. Відібрати культурно-освітні установи, театри, кіно.
5. Якнайменше наукових інституцій типу лабораторій і т. ін.
6. Церкви не допустити до згоди.
7. Не поборювати сухот, тифу. Закрити лікарні для населення. Здержати продукцію місцевих лікарів.
8. Суди лише німецькі. Кожний німець – суддя...
9. Хуліганство каральне тільки тоді, коли шкодить німцям.
10. Ширити аморальність – не карати за аборти.
11. Все, що має хребет, зламати...
12. Партизанів і націоналістів не допускати до згоди.
13. Контроль поїздів.
14. Сексоти в заводах, цехах, церквах, підприємствах, установах і т. ін.» [6; с. 287].

Запитання до учнів:

- Яким було дійсне ставлення нацистів до окупованого населення?
- Кого гітлерівці вважали ворогами? Чому?
- Чи були шанси в українських націоналістів розраховувати на допомогу окупаційної влади у створенні самостійної України?
- В який спосіб нацисти мали намір зруйнувати духовність, моральні цінності українського народу?
- В чому полягала загроза церковної згоди для окупантів?
- Що розпізнали ви спільного у діях сталіністів і гітлерівців?

Документ №15

Максиміліан Кольбе – польський священик-францисканець, доктор філософії, засновник монастиря Непорочної діви, довгий час проживав у Львові .

«після окупації Польщі в монастирі переховував біженців-євреїв. Тут працювала нелегальна радіостанція, яка викривала звірства окупантів. В лютому 1941 гестапо ув'язнило його в Освенціумі під номером 16670. Важко хворий він сповідував, заспокоював, хрестив в'язнів, пошепки здійснював богослужіння.

Коли із блоку №14 втік ув'язнений, щоб покарати інших в'язнів відібрали 10 осіб, тримали їх голодних під палючим сонцем. На другий день процедура повторилася. Один із відібраних, сержант польської армії заплакав і сказав, що не хоче вмирати, бо хоче бачити дружину і дітей (пізніше він донесе правду про Кольбе всьому християнському світу). І тоді отець Кольбе запропонував себе в обмін на життя цього сержанта. Отець Максиміліан Кольбе від голоду і зневоднення прожив у камері смертників ще три тижні. 14 серпня 1941 Кольбе й його трьом товаришам зробили ін'єкцію фенолу. Тіло піддали кремації, попіл розвіяли за вітром».[14; с. 9].

- Який вчинок називають « гуманітарним»?

- Які гуманітарними вчинки Кольбе скоїв в Освенціумі ?
- Чи погоджуєтесь ви з фактом, що в 1982 році в Римі папа Іоанн Павло II проголосив Кольбе «святим покровителем нашого важкого століття»?

Документ №16 Отець Омелян Ковч з Косового (про релігійну толерантність)

«Блаженний отець Омелян Ковч під час окупації Галичини нацистами рятував життя євреїв, яких з великим ризиком хрестив. Таких хрещень він здійснив більше двох тисяч. Спочатку нацисти його ув'язнили у Львові, а далі перевели в концтабір Майданек біля Любліна. Зберігся лист, у якому священик звертається до своїх рідних: *“Я розумію, що стараєтеся про моє визволення. Але я прошу вас не робити нічого в цій справі. Учора вони вбили тут 50 чоловік. Якщо я не буду тут, то хто допоможе їм? Це єдине місце, де я хотів би перебувати. Тут ми всі рівні – поляки, євреї, українці, росіяни, латиші, естонці. З усіх присутніх я тут самотній священик... Тут я бачу Бога, який єдиний та однаковий для всіх, незалежно від релігійних відмінностей, що існують між нами. Можливо, наші Церкви різні, але в усіх них царює той же великий Всемогутній Бог. Коли я відправляю Службу Божу, всі вони разом моляться. Моляться різними мовами, але чи Бог не розуміє усіх мов? Вони вмирають по-різному, а я допомагаю їм переходити цей місток у вічність. Хіба це не благословення? Хіба це не є найвеличніший вінець, який Господь міг покласти на мою голову? Саме так! Дякую Богові тисячу разів на день за те, що Він послав мене сюди. Я не смію просити Його про щось більше. Не турбуйтеся про мене – радійте зі мною!”* [14; с. 31].

Запитання до класу:

- Знайдіть місця в документі, які свідчать про релігійну толерантність Омеляна Ковча.
- Чи погоджуєтесь ви з тим, що його проголошено покровителем душ пастирів?
- Які моральні чесноти своїм життям демонстрував священик?

Тема: Рух Опору

Небажання Німеччини надати незалежність Україні, а також переслідування та репресії українських націоналістів зумовили розрив ОУН-бандерівцями ситуативного союзу з А. Гітлером. Восени 1941 р. націоналісти формують на Волині та Галичині власні збройні загони, які в жовтні 1942 р. були оголошені Українською Повстанською Армією (УПА).

Документ №18

Із постанов III Надзвичайного великого збору ОУН щодо створення Української повстанської армії (1943 р.)

«Масові арешти й розстріли... вкрили Україну новими братніми могилами, які поруч козацьких говоритимуть у вічність про незламне героїство великого народу.

У ці важкі роки... ОУН створила практичні передумови для того, щоб перейти в наступ і здобути остаточну перемогу...

Вісню оборони народу перед окупантським терором були дві справи: вивіз до Німеччини на каторжну роботу й грабунок хліба...

Весна 1943 р. принесла помітне вирівнювання в переведенні політичних кампаній ОУН. При весняних спробах набору в “ясир”, зустріли німці масовий супротив на Волині, Поліссі, в Галичині і в середніх та східних областях. Чигирин, Кривий Ріг, Новомосковськ висунулись на чоло одностайного та повного спротиву...

Провід ОУН на III-й Конференції в лютому 1943 р. ... розглянув зовнішні політичні обставини для військової дії. Після цього на теренах Полісся й Волині виступили перші збройні відділи Української Повстанської Армії (УПА). З того часу оборону українського населення Полісся й Волині взяла на себе українська військова сила, УПА, крім завдань самооборони, прийняла зразу також завдання кадрової організації майбутньої Української Народної Армії.

Вістка про УПА, тобто про збройну оборону й боротьбу на теренах Полісся й Волині, різко піднесла в інших областях України бойовий дух і захоплення... Рух УПА поширився скоро з Берестейської, Пінської, Волинської областей на Кам'янець-Подільську, Вінницьку, Житомирську й Київську області. В перших числах липня 1943 р. виступили збройні відділи Української Народної Самооборони в Галичині (УНС). УНС зродилася з потреб оборони народу перед окупантським терором, але скоро почала формуватись у кадрові армійські частини. Таким чином уже в липні 1943 р. 12 областей України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську Державу» [7; с. 318-319].

Запитання до класу:

- Хто очолив опір німецьким окупантам на Україні?
- На яких територіях чинили опір прихильники УПА?

Документ №18

Намагаючись розширити соціальну базу українського національного руху, поглибити його вплив на Наддніпрянщину та збільшити лави УПА, III Надзвичайний великий збір ОУН доповнив програму партії, включивши до неї пункти щодо демократизації суспільства та широкомасштабних соціально-економічних та політичних перетворень.

З листівки УПА "За що бореться Українська Повстанча Армія (УПА)?" (1943 р.)

«Українська Повстанча Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу... УПА бореться проти російсько-більшевіцьких і німецьких загарбників, поки не очистить Україну від усіх "опікунів" і "визволителів", поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник і інтелігент могли б вільно, заможнo і культурно жити та розвиватися.

В лавах УПА борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів за УССД, за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок та новий суспільний лад:

1. а) За... індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.
2. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна – кооперативно-громадською...
3. а) За загальний 8-годинний робочий день...
- б) За справедливу оплату праці, за участь робітників у розподілі прибутків підприємства...
- в) За вільну працю, вільний вибір професій, вільний вибір місця праці.
- г) За свободу профспілок...
5. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.
6. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках... За державну охорону материнства...
7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництва, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.
- б) За поширення вищого і фахового шкільництва, за неупинний ріст висококваліфікованих кадрів та фахівців на всіх ділянках життя.
- в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, помешканнями та навчальним приладдям.
- г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління: моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства...
9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.
- б) За широке запровадження охорони народного здоров'я...
10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду...
11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і змісту національну культуру.
12. За рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках, за рівне право на заробіток і відпочинок». [3; с. 23-25].

Запитання до класу:

- Відомо, що в радянській історії економічна програма ОУН та її діяльність в цьому напрямку ретельно приховувалася. Як ви думаєте, чому?

Тема: Освіта в роки війни**Документ № 19**

На території Рейхкомісаріату Україна діяли лише початкові школи, шкільна освіта була переведена на українську мову з обов'язковим вивченням німецької. Обов'язковою стала чотирирічна школа взамін радянської семирічки.

Гітлер про українців із книги Генрі Пікера "Застільні розмови Гітлера 1941-1942".

«Ні в якому разі не можна надавати місцевому населенню права на здобуття вищої освіти. Якщо ми зробимо цю помилку, то самі виростимо тих, хто буде боротися проти нашої влади. Нехай у них будуть школи, і якщо вони захочуть в них ходити, то нехай платять за це. Але максимум, чого варто їх навчити – це розрізняти дорожні знаки. Уроки географії повинні зводитися до того, щоб змусити їх запам'ятати: столиця рейху – Берлін і кожен з них хоч раз в житті повинен там побувати. Крім цього цілком достатньо буде навчити цих дикунів, наприклад українців, трохи читати і писати німецькою. А такі предмети, як арифметика наприклад, в цих школах ні до чого. Коли заходить мова про відкриття шкіл для місцевого населення, ніколи не слід забувати, що на зайнятих нашими військами східних землях слід застосовувати ті ж методи, які англійці застосовували в своїх колоніях"». [17].

Запитання до класу:

- *Якою була налаштованість Гітлера до освіти в Україні?*
- *Чи відповідала реальна ситуація в Рейхкомісаріаті Україна тому, що говорив Гітлер в своєму оточенні? Чому?*

Документ № 20

Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У "Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів" (27 лютого 1943 р.)

«На очищених від окупантів територіях відбудовувалися підприємства, поновлювали роботу заклади освіти та культури.

Фашистські окупанти, захопивши райони Української РСР, поставили метою ліквідувати радянську культуру, школу, онімечити наш український народ.

Фашистські окупанти зруйнували найкращі шкільні приміщення, бібліотеки, шкільні кабінети, закрили неповні середні і середні школи, залишили школи без підручників, зошитів, літератури і наочних приладь, позбавили дітей можливості набувати знання і освіти.

Щоб ліквідувати найскоріше наслідки занепаду і розгрому шкільної освіти в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів, Раднарком Української РСР та Центральний Комітет КП(б)У постановляють:

1. Зобов'язати Наркома освіти УРСР тов. Бухала С.М., голів виконкомів облрад та секретарів обкомів КП(б)У негайно після звільнення районів від фашистських окупантів поновляти роботу в усіх класах початкових, неповних середніх і середніх шкіл.

2. Зобов'язати голів виконкомів облрад та секретарів обкомів КП(б)У Ворошиловградської, Харківської і Сталінської областей забезпечити всі школи придатними приміщеннями і обладнанням та завезти паливо.

3. Зобов'язати Наркома освіти УРСР тов. Бухала та голів виконкомів облрад укомплектувати до 1 березня 1943 р. штати Ворошиловградського, Харківського і Сталінського облвідділів народної освіти, негайно після звільнення районів укомплектувати райвідділи народної освіти.

4. Виконкомам райрад та райкомам КП(б)У разом з вчителями негайно переглянути всі шкільні підручники і поновити в них попередні тексти й оформлення». [28; с. 23-24].

Запитання до учнів:

- *Зверніть увагу на дату постанови. Скільки часу минуло від початку звільнення України до її прийняття?*
- *Чому питання освіти в радянській Україні було одним із пріоритетних?*

Тема: Завершення бойових дій на території України.**Документ №21**

Киянка Ганна Дзюбенківна розповідала «Після звільнення Києва Червоною армією в місті розпочалися обшуки і репресії. На будинках вішали спеціальні ящики з написом «У.Н.К.В.Д.», куди громадяни мали кидати доноси на тих, хто «прислужувався» гітлерівцям. До мого помешкання прийшли енкаведисти проводити обшук. Я працювала посудомийкою в німецькій їдальні. Мене звинуватили у співпраці з фашистами. На столі знайшли німецький журнал Adler, і хоча я не читала німецькою, цього було достатньо для арешту. [18].

Запитання до класу:

- Чи можна заарештовувати й ув'язнювати людей за анонімними доносами?
- Як ви особисто ставитеся до того, чим займалася Ганна Дзюбенківна в окупації?

Документ № 22

Повернення Червоної армії супроводжувалося як «чистками колаборантів», так і загальною мобілізацією місцевого населення, котре радянські генерали використовували як справжнє «гарматне м'ясо». Одним із головних завдань для сталінського режиму стала боротьба з національно-визвольним рухом у західних регіонах, що тривав до кінця 1940-х – початку 1950-х років.

«У директиві поліції безпеки СД № 12/41 під грифом «секретно, державної важності» зазначалось «Всі активісти бандерівського руху повинні негайно арештовуватись і після ретельного допиту мають бути ліквідовані під виглядом грабіжників». Ож для значної частини українського населення «сталінське визволення від німців», немов у дзеркальному відображенні, повторювало картину гітлерівського «звільнення України від більшовиків» – звільнення без визволення». [18; с. 23-25].

Запитання до учнів:

- Чому діячів українського визвольного руху згідно радянської партійної директиви рекомендувалося ліквідовувати під виглядом грабіжників?
- Про що свідчить той факт, що опір радянському режиму в Україні тривав до початку 1950-х років?

Документ № 23

З 1941 року Марія Бабінчук вступила до ОУН, організувала сітку юнацтва в рідному селі. Працювала у шпиталі м. Станіславова, допомагала медикаментами українським повстанцям. Перед поверненням більшовиків Марія пішла в підпілля. Вийшла заміж за надрайонного провідника ОУН Надвірнянщини Вацебу Григорія Васильовича. Новонароджену донечку Мотрю батько відніс на виховання чужим людям. Молода мати та батько загинули від рук НКВС на хуторі Ловаги Рожнятівського району. Виховала їх доньку Гафія Маланюк, яка не побоялася в ті жорстокі часи взяти повстанську дитину та зберегла листи-заповіти матері і батька.

“Кохана дитино! Прийшовши на четвертому тижні Твого життя, сидячи на стриху в сіні, при світлі крізь щілини, хочу залишити Тобі від мами кілька рядків дрібного рукопису. Кохана Мотренько, коли підростеш і добрі люди дотримають для Тебе цього листа, то прочитай його уважно і зрозумій мамині наболілі серце і душу. Мотренько! В яких тяжких умовах я Тебе носила... то описати годі. Коли ти виростеш і будеш читати історію нашої боротьби з найжорстокішим ворогом українського народу, ти не в одній статті знайдеш подібне. Тоді подумай, що і Твоя матуся разом з Тобою так ішла...” [11; с. 120].

Запитання до класу:

- Чи можна назвати подвигом життя Марії Бабінчук, Григорія Вацеби та Гафії Маланюк?
- Про що свідчить лист матері до доньки?

Відповідальні за випуск:

Яценко О.В. – Директор Департаменту освіти Вінницької міської ради
Москальчук Н.І. – завідувач комунальної установи «Міський методичний кабінет»

Редакційна колегія:

Малицька К.П. – методист з навчальних дисциплін

Комп'ютерна верстка:

Нарольська К.В. – методист з бібліотечних фондів